

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD PREŠOV
PRACOVISKO LEVOČA

PAMIATKOVÁ ZÓNA TORYSKY

ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

Autori :

Ing. Peter Odler - odborný garant
Dr. Gabriel Lukáč - archeológia
Ing. Eva Semanová – historická zeleň

LEVOČA 2011

O B S A H

URBANISTICKO-HISTORICKÝ VÝSKUM ÚZEMIA

A.	Základné údaje o území	4
B.	Údaje o zadaní a spracovaní výskumu	4
C.	Údaje o územnoplánovacej dokumentácii, podkladoch, prameňoch a použitej literatúre	6
D.	Historický a urbanisticko-architektonický vývoj územia	7
E.	Charakteristika pamiatkových hodnôt územia	12
F. ZÁSADY OCHRANY PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA		
a)	Požiadavky na primerané funkčné využitie pamiatkového územia rešpektujúce hodnoty územia a pamiatok nachádzajúcich sa na tomto území	40
b)	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu vo vzťahu ku kultúrnym pamiatkam a hodnotám územia	41
c)	Požiadavky na zachovanie hodnotnej objektovej skladby	45
d)	Požiadavky na zachovanie výškového a hmotovo-priestorového usporiadania objektov	53
e)	Požiadavky na zachovanie prvkov uličného interiéru	54
f)	Požiadavky na zachovanie charakteristických pohľadov a priehľadov	58
g)	Požiadavky na zachovanie siluety a panorámy	59
h)	Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu archeologických nálezísk	59
i)	Požiadavky na zachovanie, ochranu a regeneráciu zelene v pamiatkovom území	60
j)	Návrh opatrení na záchranu, obnovu a vhodné funkčné využitie pamiatkového územia	60
G.	Parcelné vymedzenie hraníc pamiatkového územia a ochranného pásma	61
H.	Grafická a fotografická dokumentácia skúmaného územia	64

URBANISTICKO – HISTORICKÝ VÝSKUM PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

A. Základné údaje o pamiatkovom území

A.1. NÁZOV PAMIATKOVÉHO ÚZEMIA

Pamiatková zóna Torysky

A.2. TYP PAMIATKOVEJ ZÓNY

Vidiecka

A.3. NÁZOV OBCE PODĽA ZÁKLADNEJ ÚZEMNEJ JEDNOTKY A KATASTRA, V KTOROM SA PAMIATKOVÁ ZÓNA NACHÁDZA

Torysky, katastrálne územie Torysky

A.4. OKRES

Levoča

A.5. KRAJ

Prešovský

A.6. ORGÁN, KTORÝ ÚZEMIE VYHLÁSIL, DÁTUM VYHLÁSENIA

Okresný úrad v Spišskej Novej Vsi podľa §7 ods. 7 a §174 ods. 3 zákona Slovenskej národnej rady č. 472/1990 Zb. O organizácii miestnej štátnej správy a § 6 ods. 1 zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. O štátnej pamiatkovej starostlivosti, dňa 30.11.1993 Vyhláškou č. 3/93 vyhlásil Pamiatkovú zónu ľudovej architektúry Torysky. Vyhláška nadobudla účinnosť dňa 31.8.1994 uverejnením oznámenia vo Vestníku vlády Slovenskej republiky v čiaske 2., ročník 4.

Ochranné pásmo Pamiatkovej zóny Torysky nebolo samostatne vyhlásené, hranice ochranného pásma sú súčasťou prílohy Vyhlášky č. 3/93 Okresného úradu Spišská Nová Ves, ktorou bola vyhlásená Pamiatková zóna ľudového staviteľstva Torysky.

A.7. ČÍSLO V REGISTRI PF : 60

B. Údaje o zadaní a spracovaní výskumu

B.1. Požiadavka a dôvod realizácie urbanisticko - historického výskumu

Dňa 1. apríla 2002 nadobudol účinnosť **zákon NR SR č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu, novelizovaný dňa 28. apríla 2009** (ďalej len „pamiatkový zákon“). Pamiatkový zákon v § 29 definuje podmienky základnej ochrany pamiatkového územia takto:

(1) Základná ochrana pamiatkového územia je súhrn činností a opatrení, ktorými orgány štátnej správy a orgány územnej samosprávy v spolupráci s vlastníkmi nehnuteľností zabezpečujú zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia.

(2) Krajský pamiatkový úrad alebo osoba oprávnená podľa § 35 ods. 3 vypracúva zásady ochrany pamiatkového územia, ktoré sú dokumentom na vykonávanie základnej

ochrany podľa odseku 1. Zásady sú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom na spracovanie územno-plánovacej dokumentácie podľa osobitného predpisu.²¹⁾

(3) Zásady ochrany pamiatkovej rezervácie alebo pamiatkovej zóny obsahujú požiadavky na primerané funkčné využitie územia, na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, prvkov interiéru a uličného parteru, charakteristických pohľadov, siluety a panorámy, archeologických nálezísk, prípadne ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia.

(4) Orgán oprávnený schváliť územno-plánovaciu dokumentáciu územia,^{28a)} v ktorom sa nachádza pamiatková rezervácia, pamiatková zóna, nehnuteľná kultúrna pamiatka, ochranné pásmo alebo archeologické nálezisko evidované podľa § 41, si pred jej schválením vyžiada stanovisko miestne príslušného krajského pamiatkového úradu.

²¹⁾ Zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov.

^{28a)} § 22 zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov

Z dikcie pamiatkového zákona vyplýva požiadavka na vypracovanie **zásad ochrany pamiatkového územia**. Pamiatkový úrad Slovenskej republiky so sídlom v Bratislave zahrnul vypracovanie Aktualizácie zásad ochrany pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Torysky (PZ) do Plánu hlavných úloh pre rok 2007 pod zn. 2d. V zmysle § 29 pamiatkového zákona zásady ochrany pamiatkového územia vypracúva krajský pamiatkový úrad alebo osoba oprávnená podľa § 35 ods. 3. V tomto prípade Zásady ochrany pamiatkového územia: Pamiatkovej zóny Torysky (ďalej len „Zásady“) vypracoval Krajský pamiatkový úrad Prešov, pracovisko Levoča (ďalej len „Krajský pamiatkový úrad“).

V zmysle § 29 ods. 2 pamiatkového zákona Krajský pamiatkový úrad alebo osoba oprávnená podľa § 35 ods. 3 vypracúva zásady ochrany pamiatkového územia (ďalej len „ZOPÚ“), ktoré sú **dokumentom** na vykonávanie základnej ochrany podľa § 29 ods. 1 pamiatkového zákona.

B.2. Údaje o zadaní a spracovaní dokumentácie urbanisticko - historického výskumu

Obec Torysky bola dňa 30.11.1993 vyhlásená Vyhláškou č. 3/93 Okresným úradom Spišská Nová Ves za pamiatkovú zónu ľudovej architektúry spolu s obcou Nižné Repaše, obe situované v severnej časti okresu Levoča.

V roku 1995 bol spracovaný prvý komplexný metodický materiál - Zásady pamiatkovej starostlivosti pre Pamiatkovú zónu Torysky (PZ Torysky) spracovaný Pamiatkovým ústavom Bratislava, Regionálnym strediskom Levoča. Jeho cieľom bolo stanovenie kritérií pre stavebnú a inú činnosť na území pamiatkovej zóny z hľadiska pamiatkovej starostlivosti. Pamiatková zóna

Torysky je zapísaná v Registri pamiatkových území – pamiatkových zón Pamiatkového úradu SR Bratislava pod č. 60.

Požiadavka na vypracovanie komplexného materiálu pre PZ Torysky, v zmysle zákona NR SR č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov, vyplynula na základe záverov revízie existujúcich podkladov na ochranu, obnovu a prezentáciu hodnôt pamiatkového územia, ktorá bola vykonaná v roku 2003 a je zakotvená v Pláne hlavných úloh na rok 2007 Pamiatkového úradu SR v Bratislave pod bodom 2 d.

Zásady ochrany pamiatkového územia obsahujú požiadavky na primerané funkčné využitie územia, na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parcelácie, objektovej skladby, výškového a priestorového usporiadania objektov, prvkov interiéru a uličného parteru, charakteristických pohľadov, siluety a panorámy, archeologických nálezísk, prípadne ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia.

C. Údaje o územnoplánovacej dokumentácii, podkladoch, prameňoch a použitej literatúry

C.1. Prehľad územno-plánovacích dokumentácií a štúdií:

- Územný plán obce Torysky, 2003, schválený Uznesením obecného zastupiteľstva Torysky a vydaným Všeobecným záväzným nariadením č. 17 B/2003 zo dňa 27.11.2003, ktorým sa vyhlasuje záväzná časť ÚP obce Torysky
- Územný plán veľkého územného celku Prešovský kraj, r. 1997, ktorého záväzná časť bola vyhlásená nariadením vlády SR č. 216/1998 Z. z. a zmenené a doplnené nariadením vlády č. 679/2002 Z. z. (nové znenie) a nariadením vlády SR č. 111/2003 Z. z.

C.2. Mapové podklady:

- Katastrálna mapa Torysiek v mierke 1:2000 vydaná Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky z r. 1995
- Mapa širších vzťahov mierke 1 : 50 000
- Katastrálna mapa Torysiek v mierke 1:2000, v digitálnej forme, vydaná Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky so stavom polohopisu k augustu 2007

C.3. Staršie prieskumy a výskumy, archeologické výskumy územia:

- Torysky, okr. Spišská Nová Ves, Zásady pamiatkovej starostlivosti pre pamiatkovú zónu, Pamiatkový ústav Bratislava, Regionálne stredisko Levoča, Ing. P. Odler, 1995
- Vyhodnotenie stavu Pamiatkovej zóny obce Torysky, Pamiatkový ústav Bratislava, Regionálne pracovisko Levoča, Ing. P. Odler, 1999.

C.4. Archívne materiály:

- Katastrálna mapa č.10, Toriszka.K.oszl.XVI.9.szelv., z r. 1869, reprodukcia r.1942
- reprodukcia historickej mapy z 1. vojenského mapovania z r. 1769
- reprodukcia historickej mapy z 2. vojenského mapovania z r. 1821
- reprodukcia historickej mapy z 3. vojenského mapovania z r. 1876

C.5. Odborná literatúra a evidované pramene:

- Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III, VEDA, 1978, s.171
- Soják M.: Stručné dejiny Spiša od najstarších čias po rozhranie letopočtov.In: Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša. Levoča – Wroclaw, 2003
- Kol. autorov: Súpis pamiatok na Slovensku, III. zväzok, vyd. Obzor, Bratislava, 1969, s. 293
- Beňko, J.: Osídlenie severného Slovenska, IV, Severozáp. časť Spiš. Stolice, Košice, 1985
- Vydra, J.: Ľudová architektúra na Slovensku, Bratislava, 1954, 1958
- Kol. autorov: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, Bratislava, 1995
- Kovačevičová, S.: Zmeny sídelných typov centier a dominánt dedín Slovenska v posledných desaťročiach, In.: Slovenský národopis, 14, 1966, s. 620-649
- Mencl, V.: Ľudová architektúra v Československu, Praha, 1980
- Kol. autorov : Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku, Bratislava, 1998, s. 293
- Pri príležitosti 720-tého výročia prvej písomnej zmienky bola v r. 2004 vydaná malá brožúrka o histórii obce, jej autorom je František Žifčák

D. Historický a urbanisticko-architektonický vývoj územia

D.1. Historický vývoj sídla a zásadné urbanistické vývojové etapy

Historický dátum	Historická udalosť	Stavebná činnosť
1284	Prvá písomná zmienka územia okolo prameňa Tarchafeu	
po r. 1437	Görgeyovci zo Spišského Hrhova sa zmocnili časti lesa zvaného „Trisko“	
r. 1439	Kráľ Albrecht Habsburský tento les predal mestu Levoča	
3.5.1537	Mestská rada Levoče rozhodla na tomto území usadiť Rusínov na valašskom práve. Pomenovanie dediny „Torizka“ (pravdep. podľa prameňa	

	Torisy – parva Torizka alias Kystarcza)	
16. stor.	Pomenovanie obce Nemcami „Siebenbrunn“, podľa 7 prameňov Torisy	
r. 1551	Prvým známym richtárom bol Jacko	
16. stor.		Obec vlastnila mlyn a pílu
17. stor.	Gréckokatolícke vierovyznanie a existencia fary	
17. stor.		Existencia dreveného kostola
r. 1663		Stavba drevenej fary
r. 1730		Stavba nového kostola
r. 1800		Existencia školy
r. 1861		Stavba nového murovaného kostola
r.1947	17 rodín optovalo do ZSSR	
1.pol.20.stor.		Výroba šindľov
r. 1993	Vyhlásenie Pamiatkovej zóny Torisky	

D.2. Historický a stavebný vývoj sídla

Torisky patria k rázovitým spišským obciam s bohatými tradíciami v ľudovej architektúre, odevoch, remeslách, tancoch i piesňach. Chotár obce rozprestierajúci sa v nadmorskej výške vyše 800 metrov v južnej časti Levočských vrchov, bol oddávna bohatý na lesy, pasienky a lúky (výkres č. F1 grafickej prílohy). To predurčilo charakter obce a umožnilo jej obyvateľom zaoberať sa predovšetkým pastierstvom, drevorubačstvom a roľníctvom. Ulicová zástavba obce je zriadená v pomerne úzkej doline pramennej zdrojnice rieky Torisy. V terajšej podobe je chotár väčšinou odlesnený, s prevládajúcimi pasienkami.

Názov obce je odvodený od rieky Torisy, ktorá sa od 13. stor. v listinách vyskytuje pod názvom Tarcha, Tarcza, a ktorý má slovanský slovný základ. V listine uhorského kráľa Ladislava IV. Kumanského z 15.9.1284 je prvýkrát spomínané aj územie okolo prameňa rieky Torisy (Tatchafeu), t.j. približne oblasť, kde ležia dnešné Torisky. Nie je to však doklad svedčiaci o existencii obce. Z ďalších listín vieme, že po smrti kráľa Žigmunda (1437) sa Görgeyovci zo Spišského Hrhova neprávom zmocnili veľkej časti lesa zvaného „Trisko“, ktorý ležal v chotároch obcí Vyšné a Nižné Repaše. Po prešetrení záležitosti tento les v r. 1439 kráľ Albrecht Habsburský prisúdil mestu Levoči. Až 3.5.1537 sa richtár a mestská rada Levoče rozhodli usadiť na tomto území Rusínov na valašskom práve a ich obci vyčlenili pomerne veľký chotár. Dedina dostala pomenovanie Torisy (parva Torizka alias Kystarcza), s ktorým sa stretávame v dokumentoch zo 16. stor. Nemci ju pomenovali „Siebenbrunn“ podľa 7 prameňov Torisy.

Levoča však musela svoju nedávno založenú obec ešte v polovici 16. stor. urputne brániť až u kráľa Ferdinanda I. Habsburského. Okolití zemepáni ju totiž roku 1552 obvinili, že obec bola založená neprávom a násilne zabrala časť chotárov Vyšných a Nižných Repáš a taktiež lesy,

ktoré sa údajne dovtedy užívali spoločne. Panovník dlhé spory rozriešil až r. 1557 v prospech Levočanov.

Torisky teda založila Levoča na svojom území. Mala na to právo. Ako slobodné kráľovské mesto v 16. stor. vlastnila aj ďalšie obce (Dvorce, Hradisko, Jamník, Dlhé Stráže, Spišská Teplica, Uloža, Vlková, Vydrník, Závada, Vyšné Repaše, Píkovce, Arnutovce, Klčov a Spišské Tomášovce).

Na svojom majetku mala šľachta práva a ako zemepánovi jej museli aj obyvatelia Torysiek platiť. Daň sa odvádzala za pridelené pozemky, odvádzali sa naturálie, rôzne poplatky a vykonávali roboty. V 16. stor. pozemková daň pre celú obec predstavovala 17 zlatých. Za právo variť pivo museli ročne odvieť Levoči 8 zlatých, za mlyn platili 9 zlatých a za garbiareň 1 zlatý. Z pily mali povinnosť odovzdávať trámy a dosky pre mesto. Keďže Torisky boli valašskou obcou, ako naturálie odovzdávali ovce a kozy. Zúčastňovali sa na kosbe lúk, sušení a zväžaní sena. Služby sa v priebehu storočí menili. Napr. v r. 1667 obec musela v čase voľby levočského richtára dodať 1 teľa, 1 srnca, 3 hlucháňov, 16 sliepok, 30 gbelov piva, 3 baranov, veľký syr a peňažné poplatky. V r. 1766 to bolo okrem 180 zlatých aj 1 teľa, 2 husi, 4 sliepky, 150 vajec, každú desiatu ovcu, hrudu syra a vykonať všetky potrebné roboty a furmanky. Istý poriadok vo feudálnych povinnostiach zaviedol až tereziánsky urbár v roku 1773, ale feudálne povinnosti voči mestu alebo tým šľachticom, ktorí Torisky dostali do prenájmu, zanikli až zrušením poddanstva roku 1848.

Obyvateľstvo Torysiek od 16. stor. prešlo mnohými zmenami. Na jeho počet často vplývali vojnové časy, sprevádzané obyčajne morovými epidémiami, zemepanský útlak, vysťahovalectvo a pod. Zdá sa, že z rodín pôvodných osadníkov zo 16. stor. sa do súčasnosti nezachovala prakticky žiadna kontinuita. O dvesto rokov neskôr je miestne obyvateľstvo už skôr slovenského pôvodu o čom svedčia priezviská rodín.

Torisky patrili spomedzi poddanských dedín Levoče k najľudnatejším a najväčším. V roku 1598 mali 28 domov, kým Dvorce iba 21, Hradisko 7, Arnutovce 12, Jamník 22, Klčov 20, Dlhé Stráže 5, Spišské Tomášovce 20, Uloža 16, Vydrník 16 a Závada 20 domov. Iba Spišská Teplica mala ako mestečko až 60 domov. V r. 1667 stálo v Toryskách už 47 sedliackych domov a 16 železiarskych a v r. 1773 tu bolo 67 domov. Obec sa rozrastala aj naďalej. Roku 1788 už mala 88 domov a 785 obyvateľov a v roku 1828 v 185 domoch žilo až 1336 ľudí. Stúpajúcu tendenciu rastu počtu obyvateľstva zastavilo až vysťahovalectvo za prácou koncom 19. a zač. 20. stor.

Konfesionálne obyvateľstvo Torysiek inklinovalo k východnému obradu. Od 17. stor. boli prevažne gréckokatolíckou obcou a zaiste aj s farou. Pôvodný kostol v obci bol pravdepodobne drevený a stál už v 17. stor. V r. 1663 postavil v Toryskách drevenú faru Lukáš Samborský, ktorý je aj prvým známym miestnym farárom. Ďalší kostol bol postavený v obci r. 1730 pričinením farára Andreja Andrejkoviča a zasvätený bol sv. Michalovi Archanjelovi. Tento obľúbený patrón gréckokatolíkov sa objavil v r. 1788 aj na pečati, ktorú si dala obec vyhotoviť. Zmena patróna chrámu nastala roku 1861, keď bol postavený nový murovaný klasicistický chrám. Jeho patrónkou sa stala Panna Mária Ochrankyňa. Do 20. stor. prešiel viacerými prestavbami.

Aj v súčasnosti prevažná väčšina ľudí v produktívnom veku pracuje v poľnohospodárstve a lesníctve. V obci je evidovaných 26 súkromne hospodáriacich roľníkov. Po roku 1989 nastal útlm odchodu mladých ľudí z obce a naopak vzrástla výstavba a obnova rodinných domov, čo so sebou samozrejme prinieslo aj percentuálny nárast počtu detí. Obec má 426 obyvateľov z toho 112 detí do 15 rokov. Materskú školu priemerne navštevuje 26 detí.

Urbanisticko-architektonický vývoj územia:

Rozloha osídlenia a pôdorysná schéma obytno-hospodárskej zástavby bola zásadne vytýčená jednorázovo v čase jeho vzniku tak, ako tomu dovoľovalo územie ohraničené svažnými brehmi údolia a korytom pretekajúceho potoka (hist. mapa z 2. pol. 19. stor. a výkr.č.1). Urbanistický výraz zástavby údolia tvorený stavbami obytných domov, v pozoruhodnej symbióze s dostavbou hospodárskych objektov, ktoré v súvislých radoch uzatvárajú sídlo po stranách možného prístupu zo svažných terénov extravilánu, je výsledkom výstavby, potreby rozširovania roľníckych dvorov na pláne danosti terénu a prostredia v ktorom vzniklo.

Tieto pôdorysné danosti boli rešpektované po stáročia, jednotlivé stavebné činnosti sa im v podstate podriadili a ani obdobie 19. a 20. storočia so svojimi veľkorysími a radikálnymi urbanistickými koncepciami do pôdorysu dediny výraznejšie neprenikli, prejavujúc sa iba lokálne v realizáciách jednotlivých stavieb či úprav domov. Základná pôdorysná schéma potočného osídlenia, pravdepodobne najskôr osady, postupne obce, vytýčená pri jej založení sa zachovala dodnes. Zástavba obytných domov spoločne s hospodárskymi stavbami je v svojej podstate pravidelná a rešpektuje terénne danosti.

Pôvodná zástavba bola situovaná na pomerne širokých parcelách, vedných zhruba kolmo na os cestnej komunikácie. Základnou črtou zástavby parcel v PZ bolo situovanie obytného domu v prednej časti parcely smerom do ulice a situovanie hospodárskych stavieb do hĺbky parcely, pričom parcelu dvora uzatvárala v jej zadnej časti naprieč situovaná stavba stodoly, zaberajúca pri úzkych parcelách celú jej šírku. Zástavba parcel mimo ulicovej zástavby bola obdobná, ukončenie zadnej časti rovnako tvorila prevažne stodola, využívaná na hospodárske účely, príp. hospodárske stavby boli podľa povahy parcely situované na spoločnom dvore oproti obytnému domu. Postupným nárastom obyvateľov nastáva potreba riešenia rozširovania zástavby, ktorá bola realizovaná postupným delením parcel po dĺžke s rovnakým spôsobom novej zástavby roľníckych dvorov – v prednej časti zrubový dom a do hĺbky parcely hosp. stavby. V prípade, že parcela bola už tak úzka, že jej pozdĺžne členenie nebolo možné realizovať, dom bol realizovaný v hĺbke parcely na mieste drobných hosp. stavieb, v priamom pokračovaní za starším domom (F 36., 52., 53., 56., 60., 76.).

Pôdorysný rozvrh založenia osídlenia má vo svojom centre situovaný sakrálny objekt kostola.

Mnohé pôvodné drevené, zrubové domy boli na prelome 19. a 20. stor. storočia obnovované, niektoré originály domov zostali v tom čase prekryté vápennými omietkami (foto č. 15., 19., 45., 51., 55., 61., 129.), alebo boli zničené v dôsledku ambícií ich majiteľov držať krok s novým spôsobom života a jeho príslušným dekórom a architektúrou tak ako sa to odpozorovalo vo väčších mestách v regióne. To, čo malo opodstatnenie a logiku v prostredí narastajúcich veľkomiest, kde sa súčasne s výstavbou nových štvrtí riešia širšie urbanistické vzťahy, v prostredí pomerne malej obce ako Torysky, vyznelo neraz nesúrodne a neprimerane. Do obdobia 2. pol. 20. stor. spadá i výstavba murovaných, viacpodlažných domov, v súčasnosti nevyužívaných v plnom rozsahu (foto č. 14., 65., 137., 148., 157.).

V druhej polovici 20. storočia bola realizovaná dvojica bytových domov (foto č. 25., 41., 147.), niekoľko murovaných dvojpodlažných rodinných domov a objektov občianskej vybavenosti (foto č. 24 a 115), ktoré v hmote, vonkajšej úprave, členení fasád a priestorových vzťahoch absolútne negujú dané prostredie. Sú to rodinné domy na začiatku obce (na

východnom okraji vstupu od Nižných Repáš) (foto č. 14., 16., 22.), zhruba v strede pôdorysu zástavby obce (foto č. 47., 65., 81., 89. a 90.) a rovnako na jej konci (na západnom okraji obce) (foto č. 113., 114., 117., 144. a 148.), bytový dom v juhovýchodnej a západnej časti obce a komplex nákupného strediska so stavbou Obecného úradu vo východnej časti obce (foto č. 24).

Nové rozšírené priestranstvo sa v súlade s rozmachom administratívneho a kultúrneho života vytvorilo na východný okraj obce. V terajšej podobe ho tvorí voľné, rozšírené priestranstvo pred novostavbou nákupného strediska a pohostinstva s prístupom k objektu obecného úradu a pokračujúcou zástavbou po oboch stranách, na južnej strane so situovanou autobusovou zástavkou v strede vidlice križovatky ciest.

O školskej budove existujú písomné dokumenty až z r. 1800. Neznamená to však, že sa v zimných mesiacoch nevyučovalo v niektorom sedliackom dome.

Na športové využitie obyvateľov slúži viacúčelové športové ihrisko, využívané v zime ako klzisko.

Hlavným komunikačným prepojením je cesta, vedúca stredom obce, v menšej, či väčšej vzdialenosti sledujúc meander koryta Torysy, resp. druhá podružná cestná komunikácia, ktorá prebieha po južnom kraji brehu Torysy, rovnobežne s hlavnou cestou. Povrchy oboch sú upravené tvrdoliatym asfaltom, povrch južnej cesty v západnej polohe je bez povrchovej úpravy. Odvod dažďovej vody je čiastočne zabezpečený povrchovým rigolom s vyústením do potoka. Pôvodné komunikácie boli bez úprav, riešené len hlineným, utláčaným povrchom, pred pokládkou asfaltového povrchu vysypané štetovým kamením.

Zásobovanie vodou bolo do konca 20.stor. riešené samostatnými studňami, ktoré boli nenahraditeľnou súčasťou každého hospodárskeho dvora. Situovanie studní vo väčšine prípadov v blízkosti hnojísk spôsobilo, že po rozboroch kvality bolo zistené, že táto nie je vhodná na bežné používanie. S výstavbou moderného vodovodu pre celú obec sa začalo koncom 20.stor., rovnako ako s riešením kanalizácie, ktorou je obec na 90 % pokrytá.

Doprava osôb a tovaru prebiehala a prebieha len po cestách. Pravidelnú dopravu osôb zabezpečovala pošta dostavníkmi a gazdovia s vozmi.

Telefónna sieť zapojená v 2.pol. 20.stor. je vedená vzdušnými vodičmi po stĺpoch elektrického vedenia.

Pred zavedením elektriny verejné osvetlenie v Toryskách neexistovalo. Elektrifikácia obce bola realizovaná v 2. pol. 20. stor., spoločne s inštalovaním verejného osvetlenia.

Obec má vypracovanú štúdiu na plynifikáciu obce, pokračuje budovanie kanalizácie.

E. Charakteristika pamiatkových hodnôt územia

a) Funkčné využitie územia

Zachovania funkcie, ktorú chránené územie plní

Prioritnou funkciou, ktorú obec plnila v minulosti a ktorej zachovanie v súčasnosti a budúcnosti patrí k hlavným požiadavkám na ochranu funkčného využitia PZ je funkcia bývania – obytná. Zabezpečenie bývania je realizované v drevených, zrubových domoch, ktoré tvoria

základ pamiatkového fondu, doplnené o murované domy, jednopodlažné, jednopodlažné s obytným podlažím a nevhodné domy dvojpodlažné, ktoré v rámci sídla je potrebné architektonicky upraviť, príp. prekryť vhodnou zeleňou. V rámci rehabilitácie obytnej funkcie v PZ Torysky je nevyhnutné preferovať obytnú (trvalú alebo prechodnú - rekreačnú) funkciu v priestoroch ľudových domov a rovnako novostaveb domov, ktoré tradične slúžia na bývanie.

Druhá funkcia uplatňovaná v pamiatkovom prostredí je občianska, kultúrna a spoločenská, ktorá je prezentovaná objektom Obecného úradu, v prízemí so spoločenskou sálou. V strede obce je situovaný objekt kostola, fary, bývalej školy a terajší objekt Materskej školy. Funkciu týchto objektov je do budúcnosti potrebné zachovať.

Doplňkovou funkciou k stavbám obytných domov sú pôvodné drevené, zrubové, hrazdené a doskové objekty hospodárskych stavieb. Pôvodnú funkciu mohutných hmôt, hlavne stodôl, v rámci rehabilitácie hospodárskych objektov je možné vhodne meniť, pretože takáto aktivita zaručuje zachovanie objektovej skladby a pôdorysu roľníckeho dvora i napriek tomu, že hospodárenie v svojej pôvodnej podstate sa už nerealizuje.

Zastavané územie pamiatkovej zóny vhodne dopĺňajú plochy zelene, trvalo nezastavané plochy dvorov a spoločných prístupových častí dvorov vidieckych domov, ktoré nie je vhodné zastavovať.

Historický a ekonomický význam obce sa odráža v jednotnosti, funkčnej a priestorovej štruktúry ako aj architektonického tvaroslovia. Centrálné územie, urbanisticky najvýznamnejší priestor je historická zástavba (pamiatková zóna – PZ), v ktorom sú koncentrované všetky funkcie. Ide o polyfunkčné územie (zónu) bývania, občianskeho a administratívneho vybavenia miestneho významu a zelene.

V súvislosti s politicko-spoločenskými zmenami po roku 1989 došlo k významným zmenám v ďalšom smerovaní vývoja obce. Oproti obdobiu pred rokom 1989, kedy mal štát postupne viacero zámerov využitia tohto územia (napr. zrušenie administratívnej správy, postupné presídlenie obce do novej lokality, zriadenie strediskovej obce mimo územný celok, atď.), vývoj po roku 1989 jednoznačne smeroval k oživeniu prevládajúcej pôvodnej obytnej funkcie objektov, ktorá dnes tvorí veľkú časť z celkového využitia územia. Obytná funkcia niektorých domov je v kombinácii s ďalším, prevažne rekreačným využitím, t.j. využívaním objektov na chalupárčenie, či už s víkendovým alebo sezónnym využívaním domov, pričom táto skupina zaznamenáva najväčší potenciál rastu oproti ostatným formám využitia. Obchodná vybavenosť je tvorená jednou predajňou potravín, služby v obci chýbajú. Poľnohospodárstvo v obci je zachované len okrajovo – chov drobných domácich zvierat a rastlinná, záhumienková výroba. Hospodárske stavby sú zväčša využívané ako skladovacie priestory.

Významnejšou inštitúciou verejnej správy sídliacej v PZ Torysky je len Obecný úrad.

Obec na mieste starej základnej školy zriadila a prevádzkuje materskú škôlku.

Kultúrny dom a sakrálna stavba – tieto zariadenia odrážajú význam a špecifičnosť života obce v oblasti kultúrneho bohatstva a dedičstva ako aj v oblasti poznávacieho turizmu a kapacitne vyhovujú požiadavkám a potrebám. Na prízemí obecného úradu je zriadená veľkopriestorová sála, využívaná na kultúrno-spoločenské podujatia. Obec plánuje odkúpiť jeden drevený, zrubový dom s budúcim využitím pre zriadenie ukážkového bývania minulosti, s inštalovaním pôvodného vybavenia interiéru. Gréckokatolícky kostol zasvätený Panne Márii je situovaný zhruba v strede obce a spoločne s farským úradom poskytuje duchovnú výchovu obyvateľom obce.

Celkovo je možné súčasný stav využitia pamiatkového územia hodnotiť za zodpovedajúci kultúrno-historickým hodnotám zóny, ako návrat k tradícii a oživenie jedinečnosti tohto územia.

Na základe zvýšeného záujmu a navracaniu sa mladších generácii do regiónu je potrebné podporiť služby cestovného ruchu, a to najmä rozšírením ubytovacích kapacít a informačných služieb.

Pre celé územie PZ je nutné pripraviť informačný systém s dostatočnými informáciami o pamiatkovom území i jednotlivých národných kultúrnych pamiatkach.

Podľa Územného plánu veľkého územného celku Prešovského kraja, kde boli spracované a vládou SR č.168/1997 schválené ÚHZ, patrí riešené územie do spišsko-tatranskej oblasti, do ktorého spadá aj obec Torysky. Priemet dopadov návrhu ÚPN VÚC Prešovského kraja, ktorý bol schválený vládou SR uznesením č.216 zo dňa 07.04.1998 Zb. Územie okresu Levoča poskytuje vynikajúce predpoklady pre kultúrny a poznávací turizmus kombinovaný s agroturistikou v pohorí Levočských vrchov a Braniska. Rekreačný potenciál obce je súčasťou potenciálu širšieho územia rekreačného krajinného celku Stredný Spiš, ktorý je nadregionálneho až medzinárodného významu. Súčasťou tohto rekreačného celku je i Spišský kultúrno-historický celok s ťažiskovým územím vymedzeným sídlami Levoča, Spišské Podhradie a Spišské Vlachy. Blízkosť stredísk cestovného ruchu medzinárodného významu, ako sú Vysoké Tatry či Slovenský raj, ale aj mimoriadna kumulácia historických a prírodných pamiatok v oblasti Spiša, dáva predpoklady pre úspešný rozvoj turizmu v tomto regióne.

Okrem historického bohatstva kultúrnych pamiatok ľudového staviteľstva má riešené územie i kvalitné a atraktívne prírodné podmienky najmä pre pobytový turizmus regionálneho významu a krátkodobú prímestskú rekreáciu. Prírodné podmienky Torysiek a jej okolia vytvárajú podmienky pre poskytovanie tak letnej ako aj zimnej rekreácie. Oblasť stredného Spiša a Levočské vrchy ponúkajú množstvo atraktívnych turistických a cyklistických trás.

● Historický pôdorys

Pôdorysná schéma – charakteristika štruktúry historického súboru

Obec Torysky predstavuje charakteristickú potočnú, horskú dedinu, keď zástavba je viac menej usporiadaná po stranách dvojice rovnobežných ciest vedúcich stredom sídla po oboch brehoch pretekajúcej Torysy, vytvárajúc tak ulicovú zástavbu po oboch stranách ciest, resp. zástavbu po jednej strane cesty na východnom okraji a v zhruba v strede obce, situovanú na odvrátenej strane od Torysy (výkr.č.1 a F3 grafickej dokumentácie). Jednostranná zástavba v priestore medzi cestami je vyplnená plochami zelene s trávnatým porastom a náletovými drevinami na brehu koryta Torysy. Zástavba je situovaná na oboch úpätiach pomerne úzkej doliny rieky Torysy. V bezprostrednom susedstve obce, na západnej strane v styku s intravilánom, bol vybudovaný Výcvikový vojenský priestor Javorina, ktorý obmedzoval územný rozvoj. Druhým významným momentom v stavebnom rozvoji obce je akceptácia vodohospodárskeho toku rieky Torysa s jej ochranným pásmom, v súvislosti s plánovanou výstavbou vodného diela Tichý potok, keď v 60. a 70. rokoch 20. stor. ustrnula výstavba nových domov a práve to prispelo k tomu, že pamiatkové hodnoty sídla zostali viac-menej zachované.

Pôdorysný rozvrh kolonistami založenej obce mal vo svojom centre koryto rieky. Hlavná komunikácia prechádza stredom údolia vo východo/západnom smere, keď na západnej strane

cesta pokračuje neupravenou komunikáciou vedúcou do lesa. Napojenie obce na východnej strane bolo na hlavnú cestu, spájajúcu Levoču s Prešovom, v mieste križovania v obci Nižné Repaše. Na obchodnú trasu orientovanú v smere východ – západ a opačne do záujmových obchodných oblastí, ktorá predstavovala podstatu jeho vzniku a rozkvetu, sa prejavuje i v jeho pôdoryse. Hlavné obchodné cesty smerovali do najbližších miest a obcí – Levoče, Spišského Podhradia, Spišského Hrhova, prípadne ďalej do Kežmarku, Prešova a do Poľska. Hlavná komunikácia predstavuje os vytýčenej pôdorysnej schémy sa zachovala dodnes a ako taká je i využívaná – je to trasa prebiehajúca od východu a pokračujúca stredom obce na západný okraj, frekventovanosť tejto komunikácie a nutnosť ochrany jej vstupu potvrdzuje existujúca menšia stavba prístrešnej kaplnky.

Rozloha sídla a pôdorysná schéma bola zásadne vytýčená jednorázovo v čase jeho vzniku ako tomu nasvedčuje priebeh a rozsah zástavby. Tieto pôdorysné danosti boli rešpektované po stáročia, jednotlivé stavebné činnosti sa im v podstate podriadili a ani obdobie 20. storočia so svojimi veľkorysými a radikálnymi urbanistickými koncepciami do obce výraznejšie neprenikli, prejavujúc sa iba lokálne v realizáciách jednotlivých stavieb či úprav domov. Základná pôdorysná schéma sídla, vytýčená pri jej založení sa zachovala bez výraznejších narušení. Rozšírený priestor v strede sídla, vytvorený na severnej strane od kostola, sa v súlade s rozmachom cirkevného, administratívneho, hospodárskeho, verejného a kultúrneho života postupne zaplnil vnútornou zástavbou. V 2.pol.20.stor. vznikol po asanácii pôvodnej zástavby rozšírený, voľný priestor medzi novovybudovaným nákupným centrom a pohostinstvom, nadväzujúci na pomerne širokú križovatku ciest v tvare T, s vedľajšou komunikáciou pretínajúcou koryto Torysy juhozápadným smerom.

Hodnotami, ktoré majú z hľadiska významu PZ mimoriadne postavenie sú :

- ulicové usporiadanie zástavby obce a jeho urbanistické väzby,
- hmotové a objemové usporiadanie stavieb s obytným objektom situovaným k ulici a hospodárskymi stavbami v smere k extravilánu
- silueta striech zástavby s výraznou urbanistickou dominantou sakrálneho objektu a objektov roľníckych dvorov,
- architektonické hodnoty jednotlivých národných kultúrnych pamiatok (ďalej len kultúrnych pamiatok) a objektov, ktoré rešpektujú pamiatkové hodnoty územia,
- intaktnosť PZ nenarušenou zásadnou urbanistickou prestavbou (mimo narušenej lokálnou výstavbou OcÚ s nákupným strediskom a dvojica bytových domov).

Dobre zachovaná je nielen ulicová zástavba ale i parcelácia. Pamiatková zóna Torysky si zachovala nielen pôvodné drevené zrubové domy, lemujúce dvojicu ulíc, ale aj dvorové hospodárske stavby, samostatne situované hospodárske stavby a nepreberný súbor rozličných tvarov, foriem a výzdoby. Charakteristická zástavba (v súčasnosti i keď už v zredukovanej podobe) sa zachovala na severnom okraji obce, tvorená súvislým radom stodôl – stodoliskom, ktoré boli situované naprieč celým šírkam parcel dvorov a takto ich uzatvárali.

Parcelácia a rozsah jej zachovania

Parcelácia je známa z historických máp obce Torysky. Význam ochrany parcelácie pre pamiatkové územia je vymedzený v § 29 odsek 3 pamiatkového zákona. Ochrana vyvinutej parcelácie je súčasťou ochrany historických sídel, ktorá je predmetom medzinárodných chárt, výziev a dohovorov.

Pamiatková zóna Torysky si do dnešných čias zachovala v svojej podstate pôvodnú skladbu parciel, akú prezentuje historická mapová dokumentácia z r. 1869 (výkr. 1). Hlavná komunikačná os prechádzajúca v smere V – Z (presne juhovýchod-severozápad) a tvoriaca základ vytýčenej pôdorysnej schémy sa zachovala dodnes – os prebieha z východnej strany prístupu od Nižných Repáš, prechádza stredom obce a končí na západnej strane s pokračovaním po nespevnenej ceste smerujúcej do lesa. Po stranách komunikácií sú situované parcely zoradené vedľa seba v osiach kolmých na predmetnú komunikáciu. Parcely majú obdĺžnikový, resp. lichobežníkový pôdorys prispôsobený konfigurácii terénu. Parcely situované mimo územia intravilánu obce sú naopak rovnobežné s cestnou komunikáciou, sledujúc usporiadanie vrstevníc terénu.

Proces parcelácie územia od počiatkov vzniku obce až po zahusťovanie zástavby v 19. storočí, ktorý sa podriadil jednotnej urbanistickej koncepcii pravidelného potočného pôdorysu organizovaného do uličnej stavebnej zástavby si dodnes zachoval svoj charakter a rozmery, menšie vznikli ich pozdĺžnym delením, keď na jednej širokej parcele postavili domy členovia jednej rodiny.

Obec si zachovala takmer v celom rozsahu svoju historickú parceláciu, ktorá vychádzala z vymedzenia šírky parciel vedených z južnej na severnú stranu údolia, prerušených v strede cestou a potokom tak, že každý pozemok tvoril samostatnú jednotku, na odvrátenej časti parcely od ulice uzatvorenej stavbou stodoly, za ktorou v nejednom prípade v svahu boli situované čiastočne podzemné pivnice. Úzke, dlhé parcely s aditívnym radením objektov, vytvárajú malebné pohľady na tento hodnotný urbanistický celok.

Historická parcelácia bola čiastočne narušená na juhovýchodnom okraji sídla, kde na severnom ukončení pôvodných parciel boli v 2. pol. 20. storočia realizované novostavby nákupného strediska a obecného úradu, bez rešpektovania pôvodnej parcelácie. Podobná situácia je aj na juhovýchodnom okraji a v západnej časti PZ, kde bola realizovaná výstavba viacpodlažných bytových domov.

Pôdorysná skladba zástavby

Ulicová zástavba je pravidelná, rešpektuje terénne danosti a situovanie zástavby. Dvojica rovnobežných ciest je v strede s korytom Torysy, ku ktorému čo najbližšie boli situované sýpkky, s ohľadom na niekoľko požiarov, ktoré postihli obec a rovnako z dôvodu narušených konštrukcií boli v priebehu doby odstránené a dnes už neexistujú.

Pôvodná zástavba drevených, zrubových stavieb bola v predchádzajúcom období postupne nahrádzaná murovanými stavbami (graf. príloha, mapa z r.1869). Ak ešte koncom 19.stor. murovanými stavbami boli: dominantná stavba kostola v strede obce, oproti nej fara, škola, dom notára, 5 domov na východnom okraji, 1 v strede a 2 v západnej časti obce, v dnešnej podobe mierne prevláda charakter murovaných obytných domov, ktoré vznikli na mieste zrubových domov, pričom vo veľkej miere bol zachovaný pôdorys pôvodnej zástavby s hospodárskym zázemím (narušenie stavieb niekoľkými požiarimi, vek stavebného materiálu). Pôvodný charakter sídla – obytno-hospodársky, ostal nezmenený. Veľká časť (cca 1/2)

zachovaných zrubových domov bola v pol.20.stor. omietnutá, čo je dokumentované ich menším pôdorysom a podlažnosťou. Zachovaná časť drevených, zrubových obytných, jednopodlažných domov, rovnako s ich hosp. stavbami, tvorí jadro pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Torysky.

Poloha – situovanie jednotlivých objektov v rámci parcely súvisí s rozmermi parcely. V prednej polohe parcely – orientovanej k ceste, je situovaná stavba domu, kratšou, zväčša štítovou stranou obdĺžnikového pôdorysu smerovanou k ulici. Stavba je situovaná skoro na hrane dlhšej strany parcely, vedenej v smere od cesty. Od cesty je stavba domu odčlenená úzkym pásom využívanom zväčša ako predzáhradka, príp. len voľná zatrávnená plocha. Predzáhradka je od cesty odčlenená dreveným, latkovým plotom, v modernejšej podobe konca 20.stor. plotom kovovým na nízkej podmurovke a zväčša rovnakého prevedenia s jednokrídlou brámkou a dvojkrídlou bránou. V priamom smere do hĺbky parcely pokračuje zástavba hospodárskymi stavbami – maštal'ou a drobnými stavbami na chov menších zvierat. Naprieč šírky dvora je situovaná stavba stodoly s prejazdným mlatoviskom ako spojnicou dvora so záhradou, príp. s pokračovaním do poľa. Priestor dvora je nezastavaný, v dobe chovu zvierat tu bolo zriadené hnojisko a kopaná studňa. Dvor je nedláždený, zatrávnený s vychodenými blatistými plochami. V prípade rozparcelovania jednej širokej parcely na niekoľko užších parcel, zástavba na novovytvorených, susedných parcelách bola situovaná rovnako, čím sa postupne vytvárala pravidelná ulicová zástavba podobných domov situovaných pri ceste, za nimi situované hosp. stavby a parcely boli uzatvárané súvislým radom stodôl – stodoliskom. Z dôvodu veku stavebného materiálu a upúšťaním od chovu domácich zvierat, postupne dochádzalo k narušeniu súvislej zastavovacej kontinuite.

c) Objektová skladba územia

Pamiatková ochrana územia pamiatkovej zóny sa týka aj všetkých historických stavieb a prvkov, i tých, ktoré nie sú evidované v ÚZPF, ale sú súčasťou architektúr, prípadne ako samostatné plastiky a pod. V prípade Torysiek ide najmä o solitéry hospodárskych stavieb (foto č. 3, 6, 17, 21, 39, 44, 56, 76, 77, 79, 82, 83, 84, 93, 94, 96 – 101, 11, 124, 142, 145 – 149, 154), situovaných mimo hospodárskych dvorov, ako sú sýpky (foto č. 100) a pivnice (foto č. 145, ďalej kríže (foto č. 2 a 62) a telesá kamenných, murovaných studní. Tieto historické prvky sú súčasťou identity a spolu vytvárajú jedinečnosť pamiatkového prostredia.

Kultúrne pamiatky v pamiatkovom území:

č.ÚZPF ADR /POPISOM/ OC PARC UNKP UNPO

823 / 0	Dolná časť obce	-	605	KAPLNKA PRÍCESTNÁ
11108 / 0		9	558	DOM ĽUDOVÝ
11109 / 1-2		22	493	DOM ĽUDOVÝ A STUDŇA
11109 / 1		22	493	DOM ĽUDOVÝ
11109 / 2		22	493	STUDŇA
11110 / 0		23	483	DOM ĽUDOVÝ
11111 / 0		39	419	DOM ĽUDOVÝ
11040 / 0		43	396	DOM ĽUDOVÝ
11041 / 0		44	397	DOM ĽUDOVÝ
11042 / 1-2		47	379	DOM ĽUDOVÝ A STODOLA
11042 / 1		47	379	DOM ĽUDOVÝ
11042 / 2		47	379	STODOLA S CHLIEVOM
11043 / 1-2	Pri dome č. 49	-	383	DOM ĽUDOVÝ A STODOLA
11043 / 1	Pri dome č.49	-	363	DOM ĽUDOVÝ
11043 / 2	Pri dome č.49	-	363	STODOLA
11044 / 0		60	299	DOM ĽUDOVÝ S HOSP. ČASŤOU
11045 / 1-3		87	145	DVOR ROENÍCKY
11045 / 1		87	145	DOM ĽUDOVÝ
11045 / 2		87	145	MAŠTAL
11045 / 3		87	145	STODOLA
11046 / 0		90	153	DOM ĽUDOVÝ
11047 / 0		96	170	DOM ĽUDOVÝ
11048 / 1-3		109	203	DVOR ROENÍCKY
11048 / 1		109	203	DOM ĽUDOVÝ
11048 / 2		109	203	MAŠTAL S CHLIEVOM
11048 / 3		109	203	STODOLA
11049 / 0		113	377	DOM ĽUDOVÝ
11113 / 0		116	480	DOM ĽUDOVÝ
11050 / 0		129	692	DOM ĽUDOVÝ
11052 / 0		149	766	DOM ĽUDOVÝ
11053 / 1-2		150	779	DOM ĽUDOVÝ A STODOLA
11053 / 1		150	779	DOM ĽUDOVÝ
11053 / 2		150	779	STODOLA S MAŠTALOU

Kultúrne pamiatky u ktorých došlo k zrušeniu vyhlásenia kultúrnej pamiatky:

č.ÚZPF	ADR /POPISOM/	OC	PARC	UNKP	UNPO
11112 / 0		114	373	DOM ĽUDOVÝ	
11114 / 0		117	481	DOM ĽUDOVÝ	
11051 / 0		136	669	DOM ĽUDOVÝ	

Ide o objekty, ktoré už neexistujú, boli z dôvodu ich statického narušenia a ohrozenia okolia v celom rozsahu odstránené. Návrh na zrušenie pamiatkovej ochrany bol vypracovaný v rámci aktualizácie evidenčných listov kultúrnych pamiatok (PHÚ č.1) PÚ SR Bratislava.

V ochrannom pásme pamiatkového územia nie sú situované objekty zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu. Ochranné pásmo je charakteristické úzkymi parcelami zväčša

nezastavaných políčk s ovocnými stromami, zatravnené a využívané pre pestovanie domácich poľnohospodárskych plodín. Políčka sú v šírke parciel zastavaného dvora, orientované k ceste.

Okresný úrad v Spišskej Novej Vsi podľa §7 ods. 7 a §174 ods. 3 zákona Slovenskej národnej rady č. 472/1990 Zb. O organizácii miestnej štátnej správy a § 6 ods. 1 zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. O štátnej pamiatkovej starostlivosti, dňa 30.11.1993 Vyhláškou č. 3/93 vyhlásil Pamiatkovú zónu ľudovej architektúry Torysky. Vyhláška nadobudla účinnosť dňa 31.8.1994 uverejnením oznámenia vo Vestníku vlády Slovenskej republiky v čiaske 2., ročník 4.

Prílohou Vyhlášky č. 3/93 je vymedzenie území pamiatkovej zóny a jej ochranného pásma. Keďže v kompetencii okresného úradu podľa v tom čase legislatívne platných zákonov nebolo vyhlásenie ochranného pásma (to podľa zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. O štátnej pamiatkovej starostlivosti prináležalo Pamiatkovému úradu Bratislava), ochranné pásmo je legislatívne neúčinné.

Objekty rešpektujúce pamiatkové hodnoty územia:

Ide o objekty, ktoré svojou hmotou, výrazom a materiálým zložením stavebných konštrukcií vhodne dotvárajú prostredie pamiatkovej zóny. Pri úpravách objektov sa bude klásť dôraz na zachovanie ich pozitív. Tu sa zaraďujú aj objekty bez výrazných historických a architektonických hodnôt, v dobrom stavebno-technickom stave, ktoré v danom prostredí nepôsobia rušivo. Pri úprave nehnuteľností v budúcnosti je potrebné dosiahnuť skvalitnenie výrazu architektúry s ohľadom na obklopujúcu zástavbu s cieľom vhodného dotvorenia prostredia príslušnej časti pamiatkovej zóny.

Tabuľkovo sú zahrnuté objekty drevené – zrubové a rámové s doskovými výplňami stien, patria tu hlavne domy zrubové (s menšími nevhodnými stavebnými úpravami, ktoré bránia ich vyhláseniu za NKP), hospodárske objekty stodôl a maštálí (samostatne situované v rámci pôvodných dvorov roľníckych, zakomponovaných do novej zástavby, príp. novšie rámové stavby drevární s doskovými výplňami stien) a samostatne situované drobné stavby pivníc, sýpok, krížov, plotov a brán.

Č.	Bližšie ospod objektu	Katastrálne územie, adresné údaje(aj adresa popisom)	Orientačné číslo	Súpisné číslo	Parcelné číslo	Význam, stručná charakteristika
1.	Dvor roľnícky	ospod /na začiatku obce/	–	122	609	– murovaný, kamenný dom – zrubová stodola – kombinovaná ospod: murovaná/zrubová
2.	ospodárske stavby	za domom č.3	–	–	582	– kombinovaná stodola – kamenná, murovaná ospod –

						kamenná, murovaná pivnica
3.	Hospodárska stavba	za domom č.4	–	–	579	– kombinovaná stodola
4.	Hospodárska stavba	za domom č.5	–	–	578	– kombinovaná stodola
5.	Dvor roľnícky	ospod /na začiatku obce/	–	6	574	– murovaný, kamenný dom – dosková stodola – kamenná, murovaná ospod
6.	ospodárske stavby	za domom č.7	–	–	573	– kamenná, murovaná stodola – kamenná, murovaná ospod
7.	ospodárske stavby	za domom č.8	–	–	567	– doštená stodola – kamenná, murovaná ospod
8.	ospodárske stavby	za domom č.10	–	–	554	– kamenná ospod – doštená stodola – rumpálová studňa apod. domom
9.	Hospodárska stavba	za domom č.12	–	–	537	– kombinovaná stodola
10.	Hospodárska stavba	za domom č.13	–	–	531	– kamenná , murovaná pivnica
11.	Dvor roľnícky	/na začiatku obce – výrobňa ľanu/	–	125	686	– murovaný, kamenný dom – murovaná, kamenná stodola – ospodá
12.	Dom ľudový			118	692	– zrubový, zo zač.20.stor.
13.	ospodárske stavby	za domom č.14	–	–	529	– murovaná, kamenná stodola – murovaná, kamenná ospod
14.	ospodárske stavby	za domom č.15	–	–	529	– murovaná, kamenná stodola s murovanou, kamennou mašťalou
15.	ospodárske stavby	za domom č.17	–	–	519	– murovaná, kamenná stodola – murovaná, kamenná ospod s ospodáň

16.	Dvor roľnícky	za domom č.18	–	19	514 512 517	– zrubový dom – dvojica ospod – kamenná, murovaná ospod s ospodáň – kamenná, murovaná ospod
17.	Drevený kríž	v strede obce	–	–	826	– s ospodáňské /plech/
18.	Hospodárska stavba	za voľnou parcelou medzi dom.26 a 27	–	–	486	– kamenná, murovaná pivnica
19.	ospodáňské stavby	za domom č.28	–	–	457	– murovaná, kamenná stodola – murovaná, kamenná ospod s ospodáň
20.	ospodáňské stavby	za domom č.29	–	–	460	– dosková stodola – murovaná, kamenná ospod
21.	Dvor roľnícky	dom bez novšej prístavby		31	445	– pôvodne zrubový, zo zač.20.stor. / ospodá drevenica/ – murovaná, kamenná stodola – dosková stodola
22.	Dvor roľnícky	v dvore, za domom č.32		33	- 436 440	– zrubový dom, zo zač.20.stor. – stodola s maštaľou / kameň a dosky/ – stodola s maštaľou / kameň a dosky/
23.	ospodáňské stavby	za domom č.34	–	–	432	– dosková stodola – murovaná, kamenná ospod
24.	ospodáňské stavby	za domom č.35	–	–	430	– dosková stodola – murovaná, kamenná ospod
25.	ospodáňské stavby	za domom č.36	–	–	425	– dosková stodola – zrubová ospod – kamenná, murovaná pivnice
26.	Dvor roľnícky	v dvore, za domom č.38		37	423	– komb. Zrub+kameň dom – zrubová ospod

							s ospodář – kamenná, murovaná sýpka
27.	Hospodářská stavba	za domom č.40	–	–	418		– kamenná, murovaná stodola
28.	Hospodářská stavba	za domom č.41	–	–	412		– ospodá/dosková stodola
29.	Drevený kríž	v strede obce	–	–	826		– s ospodářské /plech/
30.	ospodářské stavby	za domom č.42	–	–	413	408	– dosková stodola – murovaná, kamenná ospod
31.	Hospodářská stavba	za domom č.46	–	–	384		– zrubová stodola
32.	Dom ľudový	v hĺbke parcely	–	52	355		– murovaný
33.	ospodářské stavby	v dvore domu č.54	–	–	351 349		– kamenná, murovaná stodola s maštaľou – murovaná, kamenná sýpka
34.	ospodářské stavby	za domom č.54	–	–	352		– kamenná, murovaná stodola s maštaľou
35.	Dvor roľnícky	za domom č.56	–	56	344	341	– zrubový dom – zrubová stodola s maštaľou
36.	ospodářské stavby	za domom č.57	–	–	312, 313 318	317	– zrubová stodola – tehlová stodola s ospodář – kamenná maštaľ
37.	Dom ľudový	v hĺbke parcely	–	59	309		– zrubový
38.	Hospodářská stavba	za domom č.60	–	–	300		– kamenná, murovaná sýpka
39.	Kostol	v strede obce	–	–	1		– P. Márie, ospodářské, klasic. Z r.1861, obnovený v r.1909
40.	Dvor roľnícky	v hĺbke parcely	–	157	13		– zrubový dom – kamenná, murovaná ospod
41.	Dom ľudový	apod. kostole	–	107	197		– zrubový

42.	Dvor rolnický	na okraji obce	–	158	53	– zrubový dom – kamenná, murovaná pivnica
43.	Dom ľudový		–	77	235	– zrubový s murovanou prístavbou
44.	Hospodárska stavba	v dvore domu č.80	–	–	121	– kamenná, murovaná, rumpálová
45.	Hospodárska stavba	za voľnou parcelou medzi dom.76 a 77	–	–	228	– kamenná, murovaná pivnica
46.	Hospodárska stavba	za domom č.82	–	–	128	– stodola – kombinovaná – kameň, zub, dosky
47.	ospodárské stavby	za domom č.72	–	–	221/1	– stodola zrubová – murovaná, kamenná ospod
48.	ospodárské stavby	za domom č.71	–	–	218	– murovaná, kamenná stodola – murovaná, kamenná ospod
49.	Dvor rolnický		–	93	182	– murovaný, kamenný dom – zrubová stodola – kamenná, murovaná ospod s ospodáň
50.	Dvor rolnický	bývalé MNV	–	70	215	– murovaný, kamenný dom – ospodáň/dosková ospod
51.	Dvor rolnický		–	97	174	– murovaný, kamenný dom – murovaná, kamenná stodola – kamenná, murovaná ospod
52.	ospodárské stavby	za domom č.68	–	–	210	– murovaná, kamenná stodola – murovaná, kamenná ospod
53.	ospodárské stavby	za voľnou parcelou medzi domami 99 a 102	–	–	187/1 187/2	– murovaná, kamenná stodola – murovaná, kamenná ospod – drevená, dosková stodola – murovaná, kamenná ospod

54.	Hospodárska stavba	za domom č.102	–	–	188	– murovaná, kamenná stodola
55.	Drevený kríž	apod. kostolom	–	–	2	– s hospodárské /plech/
56.	Dom ľudový	v hĺbke parcely	–	154	10	– zrubový
57.	Dvor roľnícky	na voľnom priestranstve	–	151	820 799	– zrubový dom – murovaná, kamenná pivnica
58.	Dvor roľnícky	na voľnom priestranstve	–	152	798 797 804	– zrubový dom – zrubová stodola s maštal'ou – zrubová hospod
59.	Dvor roľnícky		–	146	757	– zrubový dom – zrubová stodola s chlievmi – kamenná hospod
60.	hospodárské stavby	za domom č.145	–	–	747	– murovaná, kamenná sýpka – drevená, dosková stodola
61.	Dvor roľnícky		–	144	746	– murovaný, kamenný dom – murovaná, kamenná a doštená dvojstodola – kamenná, murovaná dvojpivnica
62.	hospodárské stavby	V dvore domu č.143	–	–	722	– murovaná, kamenná stodola – murovaná, kamenná hospod – dvojica drevených ovčínov
63.	hospodárské stavby	K domu č.141	–	–	717 717	718, – murovaná, kamenno/zrubová stodola s ovčínom – murovaná, kamenná pivnica – kamenná, murovaná dvojsýpka
64.	Dom ľudový		–	135	693	– ½ zrubový, ½ kamenný, omietaný
65.	Dom ľudový		–	130	679	– zrubový

Objekty nerešpektujúce pamiatkové hodnoty územia:

Zaraďujeme tu objekty nerešpektujúce historické prostredie PZ Torysky – hmotou, výškou, materiálom, architektonickým výrazom, narušajúce pôvodnú parceláciu, spôsob zástavby, diaľkové pohľady či už vnútorné alebo vonkajšie (foto č. 14, 30, 47, 65, 117, a 137).

Tu patria objekty, pri ktorých je perspektívne navrhovaná bezpodmienečne hmotová, resp. výrazová korekcia, či čiastočná demolácia v záujme ich primeraného začlenenia do historickej štruktúry PZ a jej ochranného pásma alebo náhrada architektúrou typickou pre sídlo. Ide o objekty v dobrom stavebno-technickom stave a s funkčnou náplňou.

Do tejto skupiny sa radia aj novodobé objekty narušujúce prostredie sídla – dvorové prístavby, garáže.

Sú tu zaradené aj objekty bez individuálnych pamiatkových, resp. architektonických hodnôt a v zlom stavebno-technickom stave.

Príkladom nízko hodnotnej zástavby sú stavby obytných domov, lemujúce obe strany cesty, ktoré vznikali v 2. pol. 20. stor. na miestach voľných parciel po zaniknutých objektoch hospodárskych dvorov. Tieto objekty sú hmotovo a objemovo preexponované v danom prostredí, keď viacpodlažný objekt pôsobí dominantne v prostredí jednopodlažných stavieb. Rovnako pri umiestnení novostavieb nebola dodržaná uličná línia. V nejednom prípade bude potrebné v budúcnosti riešiť situovanie a veľkosť hospodárskych objektov k domu, ktorých funkcia bude spočívať v skladových potrebách umiestnenia tuhých palív, príp. chov domácich zvierat. Patria tu objekty obytných domov č. 10, 48, 73, 104 a 115.

Objektmi výrazne zasahujúcimi do štruktúry pôdorysu PZ, sú bytové dvojpodlažné domy situované na juhovýchodnom a západnom okraji obce. Tieto boli osadené bez rešpektovania historickej parcelácie, výškovo preexponované, bez kvalitného architektonického stvárnenia.

Rušivým objektom je aj novostavba administratívnej budovy obecného úradu, nákupného strediska v severovýchodnej časti obce a objekt fary situovaný zhruba v strede obce.

d) Výškové a hmotovo-priestorové usporiadanie objektov

Koncepcia centralizovania svetskej a cirkevnej moci, charakteristická pre menšie mestá a obce, bola narušená v druhej polovici 20. storočia, keď na severovýchodnom okraji obce bola v r. 1982 realizovaná značná prestavba pôvodnej zástavby. Na mieste pôvodných maštali a stodôl, situovaných pod svahovitým terénom bol vybudovaný dvojpodlažný objekt Miestneho národného výboru Torysky (foto č. 24, terajší Obecný úrad Torysky), hĺbkovo situovaný mimo uličnej čiary, s jednopodlažnou stavbou nákupného strediska, ukončenou v roku 1982, situovanou pred týmto objektom, na jeho južnej strane ale rovnako zasunutým severne od uličnej čiary, čím takto na južnej strane pred týmto objektom vzniklo voľné priestranstvo, na západnej strane ohraničené prízemným objektom pohostinstva (foto č. 23). Uvedené objekty sa výrazne uplatňujú v pohľadových uhloch z juhovýchodnej strany obce. Objekt nákupného strediska má obdĺžnikový pôdorys, s rovnou strechou. Objekt obecného úradu je južnou stranou stavebne napojený na nákupné stredisko, rovnako s rovnou strechou. Objekt nákupného strediska je typizovanou stavbou svojho druhu a doby vzniku, pohľadovo prekrývajúci objekt OcÚ.

Dominanty a výškové zónovanie zástavby

Dominantnou stavbou v sídle je gréckokatolícky, klasicistický kostol (foto č. 80). Obecný úrad, ako sídlo miestnej samosprávy (foto č. 24) a nákupné stredisko, sú objekty realizované v 2. pol. 20. stor., architektonicky riešené projektmi typickými pre toto obdobie.

Prirodzenou dominantou centrálného priestoru aj celého sídla je chrám Panny Márie, situovaný zhruba v strede obce. Toto priestorové usporiadanie dokazuje, že kostol bol do dnešného miesta situovaný už pri výstavbe hospodárskych dvorov. K stavbe sa viazal i objekt fary s príslušnými hospodárskymi stavbami, situovaný na severnej strane za prebiehajúcou cestou. V súčasnej dobe sa kostol uplatňuje v dvoch základných pohľadoch – od východu, resp. západu s prekrytím priestoru uličnou zástavbou na južnej strane ulicovej zástavby v západnej časti obce, v tesnej blízkosti s murovanou stavbou jednopodlažnej školy (foto č. 112), využívanéj v terajšej podobe ako škôlka.

Ďalšou dominantnou stavbou rozšírenej časti v strede obce je objekt bývalej školy (foto č. 114 a 115), situovaný na severozápadnej strane od stredu obce. Škola bola postavená v r. 1958 ako dvojpodlažná, na mieste murovaných sýpok. Prevádzka trvala do r. 1985, keď z dôvodu reorganizácie administratívneho usporiadania, so zriadením strediskovej obce Nižné Repaše, prešla výuka do tejto obce. V terajšej polohe je na prízemí zriadené pohostinstvo a zbytok budovy je nevyžívaný.

Samostatne stojacou stavbou – dominantou priestoru uličnej zástavby (v kontexte s okolitou zástavbou jednopodlažných obytných domov s rušivým vnímaním čo sa týka rozsiahleho pôdorysu a hlavne hmotovo-priestorového riešenia), je dvojica murovaných bytových domov. V roku 1960 na „Hornom konci“ obce (západný okraj), (foto č. 147), postavili Vojenské lesy Kežmarok šesťbytový, murovaný, dvojpodlažný, podpivničený dom s obytným podkrovím ukončený sedlovou strechou, v murovaných štítoch s balkónmi, na oboch stranách polovic sedla široké, pultové vikiere. Obdobný bytový dom, (foto č. 41), postavený v 70 rokoch 20. stor. je situovaný na južnom okraji od stredu obce, s prístupom k nemu cez betónový most cez koryto Torysy. Objekt je trojpodlažný, so spodným podlažím čiastočne zapusteným pod úroveň zvažujúceho sa terénu severným smerom, ukončený sedlovou strechou. V nadzemných podlažiach dlhších strán obdĺžnikového pôdorysu sú balkóny. Obe stavby sú v prostredí sídla hmotovo a objemovo predimenzované a architektonicky nevhodné.

Ostatná zástavba sídla je zväčša tvorená prízemnými domami so sedlovými strechami, z ktorých niektoré sú šindľové s podlomenicou. Zástavba smerom východným je osadená v klesajúcom teréne, čím sa vytvára gradujúci priestorový účinok sídla.

Koncom 20. stor. vo voľných prielukách, vznikajúcich po odstránení drevených zrubových domoch, vzniklo niekoľko novších, nevhodných viacpodlažných rodinných domov, sústredených hlavne na západnej strane obce. Sú to domy viacgeneračné, postavené v období pred vyhlásením územia za pamiatkovú zónu (foto č. 14, 30, 33, 47, 68, 54, 58, 65, 90, 117, 122 a 137). Tieto objekty sú zväčša hmotovo a objemovo predimenzované a architektonicky nevýrazné.

Hmotovo-priestorové usporiadanie objektov

Pôvodné, jednoduché stavby, pri použití tesaných trámov (v mnohých prípadoch pri použití len odkôrených guliačov), boli v priebehu doby nahradzované kvalitnejšími stavebnými materiálmi. Najskôr sa kmeňe opracovávali z dvoch strán, neskôr zo štyroch. (foto č. 13, 38, 53, 70, 73, 78, 79, 83, 138, 140, 154 a 155). Drevené trámy obvodových stien zrubov sú tesársky precízne opracované, stropy domov sú riešené z drevených tesaných trámov s úpravou hrán a zhlaví (úprava riešená fazetou a nosom). Stredný trám v priestore izby býval tesársky jednoducho zdobený zväčša sústavou solárnych kružieb a v mnohých prípadoch s tesaným vročením s písomným odkazom na rok zhotovenia domu, kým bol realizovaný, príp. pre koho.

Výstavba drevených zrubových domov (1.pol. 20. stor.), ktorá nahrádzala pôvodnú zástavbu, bola realizovaná v mnohých prípadoch na pomerne vysokých podmurovkách, vyrovnávajúcich sklon terénu (foto č. 17, 35, 39, 44, 56, 57, 59, 63, 84, 86, 87, 93, 116, 129 a 131). Terén pod stavbami sa neupravuje. Vo vyvýšenom podzemnom podlaží, pod priestorom izby, sú zriadené jednopriestorové pivnice, prístupné zväčša nízkymi dverovými vstupmi, situovanými pod úroveň priláhlého terénu. Stavby sú zväčša realizované ako pôdorysne rozsiahlejšie stavby (pôvodné domy malého pôdorysu), čo umožňovala zručnosť opracovania dlhších kmeňov, početnosť rodín a priestorové využívanie jednotlivých miestností. Spájanie trámov je na čap. Priečne strany sú podobne začapované do obvodových stien domu. Vonkajšie čapovanie trámov je na hornej časti preplátované a obyčajne tri až štyri trámy sú dlhšie výpusťky. Na vrchných trámoch, ktoré nahrádzajú pomúrnicu sú priečne trámy – „hrady.“ Vonkajšie škáry styku trámov sú vyplňované machom, hlinou a príp. prekryté úzkymi latkami na drevené kolíky.

Z architektonického hľadiska na drevených zrubových domov je zaujímavé riešenie uličných štítov hlavných fasád. Štít dreveného zrubového domu je doštený (foto č. 64, 66, 77, 82, 91 a 121). Doštenie je riešené zvislo, býva zo širokých, rezaných dosiek, so zrezanými hranami, zväčša so škárami prekrytými užšími latkami. Po oboch stranách od stredu štítu bývajú situované výzorníky rôznych tvarov. Stred štítu a obvod býva lemovaný krycími doskami, s vnútornými hranami rezbársky jednoducho zdobenými /vlnkou rôznej veľkosti a tvaru/. Horná časť štítu býva ukončená polkružím, nad ktorým v hrebeni strechy je situovaný kolík, s rôznou úpravou drieku.

Neoddeliteľnou súčasťou jednotlivých stavieb sú remeselné prvky a detaily, ktoré sú ich charakteristickým znakom. Okenné otvory a ich výplne sú malých rozmerov. Výplne sú zväčša dvojkrídlové, viactabulkové s jednoduchými kovaniami, záveskami a kľučkami (foto č. 66 a 88). Vonkajšie krídla okien sú osadené v líci fasád a von otvárajú. Z vonkajších strán (v niekoľkých prípadoch i z interiérových) sú drevené, doskové šambrány. Pravouhlé šambrány sú s jednoduchým dvojžliabkom po obvode, príp. s jednoducho upravovanou vonkajšou hranou v tvare vlnky. Pôvodné zámky výplní dverových otvorov boli drevené, s drevenými jednoduchými kľúčmi. V mnohých prípadoch sa dodnes zachovali drevené, závorové zámky. Dverné otvory a ich výplne sú pravouhlé, jednokrídlové, rámové, kazetové (foto č. 72). Výplň vstupu do domu bývala dvojitá, vonkajšia jednoduchá, dosková, zvlaková, vnútorná rámová, kazetová, v hornej tretine ospodáň. Obdobne boli riešené i výplne otvorov vstupov do jednotlivých priestorov, pričom výplne do komôr bývali jednoduché, doskové, zvlakové. Zárubne výplní sú drevené, trámové s doskovým obkladom, zväčša s dvojžliabkom po obvode. Otvory a výplne vstupov do pivníc sú malých rozmerov, drevené, pravouhlé, doskové, zvlakové, rovnako s jednoduchými, trámovými zárubňami.

Súčasťou objektovej skladby roľníckeho dvora sú hospodárske stavby. Tieto sú jednoduchého architektonického a konštrukčného a materiálového riešenia (foto č.3, 6, 21, 98, 99, 100, 101, 124 a 142). Obvodové steny sú z tesaných, zväčša však len jednoducho

pritesávaných guliačov, príp. len z guliačov menšieho prierezu, odkôrených. Pri doskových stenách tieto sú riešené ako rámové – zväčša dvojpoľové. Remeselne jednoducho sú riešené a dverové výplne vstupných otvorov, keď tieto bývajú len tesársky opracované, doskové, zvlakové, s jednoduchým kovaním, zväčša len so závorovými zámkami. Charakteristickým znakom hospodárskych stavieb je situovanie sedlového, príp. pultového vikiera nad vstupom do objektu maštale.

V 2. pol. 20.stor. sa pristúpilo k rozsiahlym prestavbám drevených zrubových domov. Niektoré drevenice boli celé omietnuté, u niektorých sa omietli interiérové steny, realizovali sa rovné omietkové stropy, resp. veľké množstvo dreveníc sa úplne zlikvidovalo a na ich mieste sú postavené nové murované domy.

Súčasťou roľníckych dvorov boli pôvodné drevené, latkové *ploty*, ktoré ohraničovali malé predzáhradky pred domami, predeľovali dvor s odčlenením hospodárskej časti od dvora prislúchajúcemu k domu, resp. kopírovali hranicu parcely. Od 60.rokov 20.stor. dochádza k postupnému nahrádzaniu týchto plotov nevhodnými, kovovými plotmi s bránami a brámkami na murovaných základoch.

Klasicistický Gréckokatolícky kostol Panny Márie, situovaný v strede obce, postavený v roku 1861, obnovený v r. 1909, s fasádou upravenou v pseudorománskom slohu v r. 1934 (foto č. 80). Jednoduchá stavba je s polygonálnym uzáverom presbytéria, obdĺžnikovou loďou s náznakom kríža, pristavanou sakristiou a vstavanou vežou. Interiérové priestory sú zaklenuté pruskými klenbami. Fasády sú členené lizénami a ukončené oblúčikovým vlysom.

Na juhovýchodnom okraji vstupu do obce je situovaná murovaná stavba prístenej kaplnky, podkovitého pôdorysu s murovaným štítom a valbovou strieškou, zo zač.19.stor.

● Prvky uličného interiéru

Súčasťou pamiatkového prostredia sú i stavby drevených krížov a ďalšie stavebné prvky s nimi súvisiace časti (podnož, ohrada apod.), lavičky pred domami, prístrešky zástaviek autobusov a zábradlia premostení cez koryta potokov sú označované ako drobná architektúra, ktoré obohacujú dané prostredie. Súčasný stav malej architektúry prezentujú i nevkusné kovové ploty, brány a bránky a odpadkové koše.

Fasáda je ucelenou architektonickou kompozíciou. Remeselné prvky sú prezentované na štítových fasádach a hlavne na štítoch domov. Domy sú zväčša orientované kratšími stranami obdĺžnikových pôdorysov – štítovými stranami domov k ulici. Hlavnou historickou podstatou štítovej fasády (hmotnú aj estetickú) tvorí, najmä:

- podlažnosť – keď jednopodlažné domy na štítových stranách sú doplnené o dverové vstupy do pivníc (vytvorené ako nízke vstupy, čiastočne zapustené pod úroveň terénu, vyrovnávajú mierny sklon terénu smerom k ceste) situované v murovaných, omietaných podmurovkách
- členenie – prízemie štítových fasád domov sú zväčša 3 osové (príp. dvojosové, keď krajná os je tvorená združeným dvojoknom, členeným v strede len pevným, vertikálnym priečnikom), keď jedna z krajných osí je tvorená menším okenným otvorom komory a opačnú dvojos tvoria dvojica okenných otvorov prednej izby
- tvaroslovie dreveného, doskového štítu – v spodnej tretine štít zväčša s podlomenicou, vo vrchole s hálkou a profilovaným kolíkom. Štíty po stranách a v strede (ak je doštenie kladené

šikmo ku stredu) s rezbársky profilovanou krycou doskou. Štíty na murovaných (resp. omietaných zrubových domoch sú hladké, zväčša s okenným otvorom).

Povrchy hlavných cestných komunikácií sú upravené asfaltom. Plochy podružných komunikácií a vstupov do dvorov sú neupravené (utlačený pôvodný podklad). Rovnako sú neupravované priestranstva dvorov a odstavných plôch pri domoch.

Osvetlenie ulíc je riešené verejným osvetlením na betónových stĺpoch elektrického osvetlenia formou výložníkových osvetľovacích telies.

Rozvody verejného rozhlasu sú vedené vzduchom po samostatných kovových stožiaroch, na ktorých sú uchytené reproduktory.

f) Charakteristické pohľady a priehľady

Panoráma zástavby je umocnená masívom kopcov so skupinou drevín a v pozadí súvislým lesným porastom Levočských vrchov na severnej strane.

Charakteristická silueta potočnej, uličnej zástavby je jedným z najdôležitejších identifikačných znakov Torysiiek a je trvalou hodnotou pamiatkového fondu.

Vonkajší obraz sídla:

Vonkajší obraz pamiatkovej zóny predstavuje panoráma sídla a jej spolupôsobenie s panorámou Levočských vrchov. Ide najmä o pozorovacie stanoviská z prízjazdovej cesty z južného smeru (výkr. F 2), (foto č. 27, 28 a 29), zo severovýchodnej strany (foto č. 102 – 108).

Vnútorň obraz sídla:

Vnútorň obraz sídla predstavujú vlastné riešenia v rámci jednotlivých parciel a prinavrátanie ich urbanistických a architektonických hodnôt metódami rehabilitácie zaniknutých prvkov (foto č. 7, 16, 26, 64 a 121). Významnú úlohu zohrávajú i priestorové a plošné prvky zelene (foto č. 40, 41, 49, 80, 83, 85, 92, 109, 110 a 111), historické prvky výtvarného charakteru (foto č. 2 a 62) a drobnej architektúry (foto č. 5) v kontexte s historickým prostredím.

Chránené pohľady zo sídla na okolitú krajinu:

K ochrane „génia loci“ sídla patrí aj zachovanie kontextu pamiatkovej zóny s jej okolím. Dôležitú úlohu pre zachovanie identity majú i stanovené pohľadové uhly zo sídla na okolie. Ide najmä o optické prepojenie s panorámou Levočských vrchov, krajinárskej zelene a modeláciou krajiny (výkr. F 2), (foto č. 27, 28, 29, 102 – 108).

Chránené pohľady v interiéri sídla:

Ide o najvýznamnejšie pohľady v interiéri sídla v súvislosti s ochranou vnútorného obrazu zóny (výkr. F 2), (foto č. 7, 16, 26, 64 a 121).

g) Siluety a panoráma

Obec Torysky, pravdepodobne najskôr ako osada, bola vystavaná v údolí, v strede s pretekajúcim potokom, orientovanom vo východo-západnom smere, v teréne, ktorý svojim charakterom dokumentuje geologický vývin od druhohôr, v dôsledku ktorého sa na južnej a severnej strane zvažujúceho sa územia vytvorili hrubé vrstvy vyvrelín. Po odplavení sedimentárnych hornín sa na viacerých miestach vynorili hory, ku ktorým patrí okrem Vysokých Tatier a Braniska aj Levočské pohorie. Pre výstavbu osídlenia jeho zakladatelia vybrali južný svah údolia, s pretekajúcim potokom v strede, situovaný na východnom úpätí Levočských vrchov. Voľba lokality pre založenie osady, neskôr obce, vzhľadom k optimálnym terénnym danostiam, nevyžadujúcim náročné úpravy, bola v prípade Torysiek mimoriadne priaznivá. Umožnila rozvinúť pôdorysnú schému uličnej zástavby lemujúcej obe strany potoka, v západnej časti obe strany vytvorenej cestnej komunikácie osadenej v najnižšom bode údolia.

Opísané osadenie obce v krajine rozhodlo súčasne o jej urbanisticko-krajinárskych pohľadových vzťahoch najatraktívnejších v pohľade z východnej strany z Klimovej hory, pri ktorom sa historická silueta zástavby sídla optimálne panoramaticky rozvinula na pozadí úpätia mierne zalesnených kopcov, súvislo prechádzajúca do lesného, kopcovitého terénu Levočských vrchov, v strede zástavby s trvalou pohľadovou dominantou kostola vnímateľnou nielen z extravilánu, ale i vo viacerých pohľadoch z interiéru sídla.

Vďaka svojej polohe v kopcovitom údolí Levočských vrchov, je celkový obraz dobre vnímateľný z diaľkových pohľadov, najmä z východných a západných prístupových ciest (výkr. F2). Súvislý obraz je vnímateľný len z kopcovitých terénov Levočských vrchov, komunikačne neprístupných. Ani novšia výstavba výrazne nezasiahla do jedinečnej siluety, v ktorej tvorí dominantu stavba kostola, vyčnievajúca nad strechy obytných domov. Siluetu obce od jej počiatku modeloval pohľad z východnej a juhovýchodnej strany s dominantou hmoty kostola s vežou a strechami prízemnej zástavby domov situovanej hlavne okolo cesty, na severovýchodných okrajoch parciel s hospodárskymi stavbami, uzatvorenými stavbami stodôl – „stodoliskami“, súvislo uzatvárajúc na severnej strane zástavby jej východnú a západnú časť. Táto základná panoráma obce sa pre ňu stala charakteristickou po celé stáročia až dodnes. Všetky ostatné neskoršie stavby, ako dvojica bytových domov, obecného úradu a nákupného strediska pôvodný urbanizmus narušili čiastočne. Uvedené objekty svojou hmotou pôsobia ako negatívne dominanty v prostredí vidieckej zástavby zväčša prízemných domov. Objekt obecného úradu a dvojica bytových sú situované na mieste pôvodnej, staršej zástavby domov s hospodárskymi stavbami. Obecný úrad svojím pomerne rozsiahlym pôdorysom (na južnej strane v pílovitom riešení so situovanou spoločenskou sálou), hmotou (dvojpodlažná stavba) a architektonickým riešením (ukončený plochou strechou, brizolitová omietka, veľkoplošné otvory fasád) pôsobí v historickom prostredí dominantne, na úkor príľahlej zástavby jednopodlažných domov, i keď architekt, ktorý stavbu navrhoval, sa snažil negatíva ukryť tým, že stavbu situoval mimo uličnej zástavby, pod svažným terénom okraja intravilánu obce a pohľadovo sa ju snažil prekryť jednopodlažnou stavbou nákupného strediska. Dvojica bytových domov (pôvodne postavených pre zamestnancov Vojenských lesov), rovnako v pamiatkovom prostredí pôsobí dominantne, na úkor okolitej zástavby jednopodlažných domov s hosp. stavbami. I napriek tomu, že obe stavby sú riešené ako dvojpodlažné, svojimi veľkorozmernými obdĺžnikovými pôdorysmi presahujú prípustnú mieru novostavieb situovaných v pamiatkovom prostredí. Južný dom má vyvýšené podzemné podlažie a v úzkej ulicovej zástavbe vidieckych domov s hospodárskymi stavbami pôsobí dominantne. Bytový dom na „hornom konci“ obce je ukončený sedlovou strechou, do ktorej je nevhodne osadené podkrovie, nevhodne presvetlené v pomerne vysokej sedlovej streche pultovým vikierom skoro v celej dĺžke šikmej roviny strechy.

Vodné plochy a toky na pamiatkovom území a iné významné prírodné prvky

Obec je situovaná v nadmorskej výške 800 – 1100m, v južnej časti Levočských vrchov. PZ zaberá pomerne úzke údolie koryta Torysy, ktorá s menšími prameňmi (dva bezmenné ľavostranné a bezmenný pravostranný prítok Torysy) je pramennou zdrojnicou rieky Torysa, priberajúc ďalšie menšie prítoky, smerujúcou východným smerom k Prešovu.

Na území PZ sa pôvodne v jej východnej polohe vyskytovalo niekoľko umelo vytvorených vodných plôch, slúžiacich na namáčanie ľanu, ktorý bol hlavným spracovateľským produktom pri výrobe ľanového plátna. Vytlačaním ľanového plátna bavlnou a lacnými umelými vláknami, zaniklo pestovanie ľanu a vodné plochy, ktoré vznikli prehradením koryta potoka k získaniu vody pre pestovanie ľanu boli upravené, v terajšej podobe s trávnatým porastom.

Strešná krajina

Dnešný, chránený obraz hmotovo-priestorového riešenia vidieckej zástavby je výslednicou jeho urbanistických a architektonických premien od stredoveku až do 21. storočia, pričom výslednicou je harmonický celok (foto č. 8, 102, 103 a 104).

Z hľadiska integrity celku je mimoriadne dôležitá ochrana strešnej krajiny charakterizovaná sedlovými strechami. V prípade zástavby sídla sa ukázalo, že typ a tvar striech je potrebné riešiť jednotlivo a pristupovať k nim ako k celourbanistickému problému vyžadujúcemu komplexné spoločné riešenie. Susedstvo sedlových striech, najviac rôzne orientovaných, nepôsobí rušivo a naopak prezentuje rovnaký stavebný vývoj jednotlivých domov. Domy sú ukončené sedlovými strechami, hrebeňmi kolmými na os komunikácie, štítni orientovanými k ulici, s pokračovaním sedlovými strechami ukončujúcimi hospodárske stavby v hĺbke dvora, ukončenými sedlovými strechami stodôl s hrebeňmi rovnobežnými s osou komunikácie, takto vytvárajúc vyvážený celok bez potreby zjednocovania a uniformovania podľa akéhokoľvek príkladu.

Historická zástavba priestorov mimo hlavnej cesty prietahu stredom obce mala takmer totožný charakter ako pri uličnej zástavbe. V týchto prípadoch skôr však išlo o skupiny objektov, nevytvárajúc súvislú zástavbu. Súvislé rady dobových striech spišského typu (sedlová so štítom s podlomenicou s debneným štítom, kolmo orientovaná k uličnej čiare so značne predsunutou podlomenicou pred líce fasády s dreveným zvodovým žľabom) vidieť v zastúpení v hojnom počte i keď doskové štíty nahradili štíty murované a sú dopĺňované sedlovými strechami s polvalbami a valbovými strechami. Typ striech sa zachoval i napriek niekoľkým požiarom, ktoré postihli obec a v ich dôsledku pôvodnú drevenú, šindľovú krytinu vytlačila krytina iného typu.

Predmetom ochrany pamiatkového územia je tradičný tvar striech vrátane všetkých charakteristických atribútov (sklon, podlomenice, podbitia, poloha hrebeňov a úžľabí, výška odkvapovej hrany, výška hrebeňa strechy, štíty a pod.), tvar strechy je zároveň charakteristickým dokumentom vidieckej architektúry regiónu. Historické pultové strechy sú predmetom ochrany pamiatkového územia, ak súvisia so vznikom objektu alebo jeho úpravou (jedná sa len o strechy na hospodárskych objektoch menších stavieb chlievov). Okrem zachovania základného tvaru

strechy sú predmetom pamiatkovej ochrany i detaily ukončenia historických striech: historické výzorníky v štítoch, krycie lišty po okrajoch štítov, vikiere (na hospodárskych objektoch), drevené dažďové žľaby, podbitie striech a pod. Komínové telesá sú charakteristickým prvkom strešného reliéfu sídla vytvoreného hlavne v 2. pol. 20. stor., keď došlo k výmene šindľovej krytiny a prestavby vykurovacieho systému domov (kamenné kaplicové pece v izbách nahradili kachľové pece a dymovod ukončený v podstreší domu bol vyvedený nad strechu). Komíny starších stavieb (murovaných, kamenných), boli pohľadovo omietané, resp. tehlové vyškárované, niektoré s murovanou, omietnutou hlavicou.

K historickým strechám Torysiiek sa materiálovo viaže najmä drevený štiepaný šindel, krytina z AZC šablón a krytina plechová. I keď vlákno-cementové šablóny – tzv. eternit sa začal vyrábať po roku 1905 na Slovensku (v Púchove), táto ľahká a pomerne spoľahlivá krytina sa v horskom prostredí začala používať až v 2. pol. 20. storočia.

Slovensko má bohatú tradíciu výroby kovov. Jedným z nich je i pozinkovaný plech, ktorého používanie ako strešnej krytiny sa začalo uplatňovať v prostredí PZ rovnako v 2. pol. 20. stor. Išlo hlavne o pravouhlé plechové šablóny obdĺžnikových rozmerov, ktorých montáž bola ľahká. V menšej miere boli použité plechové, falcované pásy. Farebnosť plechovej krytiny je rôznorodá, prevláda červená a sivá farba, v mnohých prípadoch z dôvodu zanedbanej údržby so stopami hrdze. Táto krytina je postupne na murovaných domoch nahrádzaná tvrdou krytinou.

Rovnako ako v terajšej dobe postupne zaniká používanie šindľovej krytiny, čo je spôsobené hlavne charakterom využívania podstrešia domov, keď komínový prieduch je vyvedený nad strešnú rovinu a drevená krytina takto nie je prirodzene impregnovaná, rovnako i kvalita drevenej hmoty, keď i ošetrovaná krytina vydrží cca 15-max.30 rokov, tak postupne zaniká používanie i hladkej, falcovanej plechovej krytiny kladenej v pásoch. Na drevených, zrubových domoch je drevený šindel nahrádzaný tvarovou a farebnou imitáciou plechového šindľa (so zaručenou životnosťou výrobcu na cca 70 rokov). Na murovaných stavbách domov je uplatňovaná krytina plechová, imitujúca skladanú, šindľovú krytinu v prírodnej tehlovočervenej farebnosti. Krytina z AZC šablón sa v danom prostredí prestala používať. Pri určení druhu a typu krytiny, či už na novostavbách, resp. na terajších stavbách je potrebné pristupovať osobitne a voliť vhodný druh krytiny: na drevených, zrubových stavbách drevený štiepaný šindel, resp. v odôvodnených prípadoch použiť plechovú, hladkú krytinu, na novostavbách používať rovnako plechovú, hladkú krytinu, kladenú v pásoch, ktorá v danom prostredí je rozšírená najviac.

Historická strecha je integrálnou súčasťou historického objektu, preto je takisto rovnocenne chránená ako ostatné historické konštrukcie. Je výrazným prvkom ukončenia stavby v jej tvaroslovnom, funkčnom a konštrukčnom riešení. Sklon strechy dnes chápeme ako významný slohotvorný prvok, ktorý charakterizuje obdobie svojho vzniku. V mnohých prípadoch ukončuje a tvaruje nielen jednotlivý dom, ale aj štruktúru historickej zástavby.

h) Archeologické náleziska

Archeologické nálezy a náleziská sú primárnym a často jedinečným historickým prameňom materiálnej kultúry pre poznanie kultúrneho dedičstva a dejín predmetnej lokality. Špecifická forma výskytu uvedených prameňov pod úrovňou terénu si vyžaduje uplatňovanie špecifických metód a prístupov pri ich výskume, ochrane a starostlivosti už od momentu ich objavenia. Tieto skutočnosti spojené s ich ochranou sú premietnuté do právnej úpravy zákona č.

49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu, ktorý v šiestej časti zákona upravuje ochranu archeologických nálezov, nálezísk vyhlásených za národné kultúrne pamiatky (ďalej len NKP), evidované územia a lokality s archeologickými nálezmi a tiež aj doteraz neznáme lokality s predpokladaným výskytom archeologických nálezov.

Katastrálne územie Torysiek a jeho pamiatkovej zóny (ďalej len PZ) vzhľadom na jeho geografickú polohu, postavenie sídla v minulosti, ako aj jeho históriu patrí medzi lokality, kde nemožno predpokladať bohatý výskyt archeologických nálezísk. Napriek tomu je potrebné, aby investičné zámery na území sídla a najmä v PZ sa premietli do stavebnej prípravy a v územnom a stavebnom, resp. vodoprávnom konaní bola ochrane archeologických nálezov a nálezísk venovaná patričná pozornosť vyplývajúca z platnej právnej legislatívy.

Praveké a stredoveké osídlenie územia Torysiek sa doteraz nepodarilo doložiť a je potrebné podotknúť, že z hľadiska archeologického výskumu bola mu venovaná minimálna pozornosť. V písomných prameňoch sú však Torisky doložené v roku 1537. Je veľmi pravdepodobné, že Torisky vznikli až v prvej polovici 16. storočia pri osídľovaní na valašskom práve. Nesystematickým archeologickým prieskumom bolo doložené osídlenie len torzovito vo včasnom a intenzívnejšie v neskorom novoveku.

Najstaršie pamiatky hmotnej kultúry predstavujú iba nepočtetné zlomky keramiky a kovové predmety z okolia sídelnej zástavby.

i) Zeleň v pamiatkovom území

Systém zelene pamiatkového územia je jeho neoddeliteľnou súčasťou, v plošnom vyjadrení je súčasťou urbanistického pôdorysu. Porastová štruktúra, jej rozmiestnenie, objemové členenie a druhové zloženie priamo ovplyvňujú celkový výraz sídla a naturálnym vzhľadom akcentujú jeho „vidieckosť“.

Základnú kompozičnú os systému zelene pamiatkového územia tvoria brehové porasty, ktoré vytvárajú zvlhnutú líniu vinúcu sa celým sídlom v severojužnom smere, pokračujúcu na oboch koncoch do voľnej krajiny. Pozdĺžnu osovú orientáciu súbežne s líniou potoka podporuje aj hlavná miestna komunikácia po oboch stranách s líniovými pásmi zelene v plošnom priemete s naturálnymi trávnikovými plochami. Konfigurácia pamiatkového územia sa v priečnom reze zvažuje k údolnej rovinatej ploche okolo potoka, ktorá má v rôznych polohách premenlivú šírku. Od potoka stúpa terén po oboch stranách v tiahlych krivkách na líniu hrebeňa Levočskej vrchoviny, čím sa všetka zeleň pamiatkového územia stáva pohľadovo prístupnou z ktoréhokolvek miesta pamiatkovej zóny a jej ochranného pásma. Na rovinatej ploche po oboch stranách potoka v polohách, kde to umožňuje prirodzený terén, je situovaná zástavba. V centrálnej časti pamiatkového územia je zástavba radová s klasickým členením zelene na predzáhradku, dvor a záhradu, na severnom a južnom okraji je zástavba voľnejšia so zeleňou po celom obvode stavby. Záhrady poväčšine bez predelenia prechádzajú do lúk a pasienkov.

Zeleň na pamiatkovom území je zložená z prírodných vegetačných prvkov a len v malej miere sú zastúpené cielené sadovnícky úpravy viazané na rozšírené línie okolo komunikácií, verejné priestranstvá, úpravy predzáhradok a ojedinele aj dvorov.

Brehové porasty sú prirodzene vrbové so stálou prímiesou jaseňa a javorov a sporadicky aj smrekovcov. V umelých dosadbách brehových porastov sú vtúsené lípy, brezy, jarabiny, smreky a na okrajoch aj topole. Brehové porasty nie sú súvislé, ide o menšie skupinky kríkových vrb, kríkových tvarov stromov a ojedinele aj kmeňových tvarov stromov. Na brehových porastoch sú zreteľné opakované zmladzovacie rezy pri zemi a vyskytujú sa aj rezy korún na kmeňovú hlavu. V polohách, kde nie sú drevinové porasty má vegetácia ruderalný a zaburinený charakter.

Zeleň lemujúca komunikácie je jednoduchá, tvorená nezakladanými trávnikmi s jedno alebo dvakrát ročným kosením, čím si udržiavajú tieto líniové pásy naturálny výraz. Len veľmi ojedinele sú sekundárne dosadby drevín nízkej sadovnickej hodnoty. V polohách, kde sa líniové pásy zelene rozširujú do plošne malých verejných priestranstiev sa sústreďujú novodobé sadovnicke úpravy, ktoré sú reprezentované soliternou výsadbou stromových drevín a doplnené záhonmi so zahustenou výsadbou okrasných kríkov. Takáto úprava je v okolí obecného úradu, kde je sústredený sortiment novodobých škôlkarských výpestkov (nízke cyprušteky, plazivé borievky, guľaté tuje, cudzokrajné pichľavé smrek...). Obdobná situácia je aj na ploche cintorína, kde v jeho centrálnej trávinatej časti rastie jedna soliterna dvojkmenná lipa, ale prístupovú cestu k bráne cintorína lemuje málohodnotná jednostranná radová výsadba tují západných. Bezprostredné okolie kostola je trávinate bez stromových porastov.

Úprava zastavaných častí jednotlivých parciel s rodinnými domami je reprezentovaná malými predzáhradkami, ktorých veľkosť je daná šírkou uličného priečelia objektov. Spôsob úprav predzáhradok sa líši, od kvetinových cez trávinate až s výsadbami cudzokrajných drevín, ktoré pôsobia v území cudzo. Predzáhradka je buď samostatná alebo je spojená s trávnatým dvorom, kde jednotlivé vstupy sú prepojené vychodenými chodníkmi resp. tieto sú spevnené monolitickým betónom alebo sú chodníky vydláždené betónovou dlažbou. Dvor predchádza do záhrad, kde sú vysadené ovocné stromy a celé sú trávinate. Bezprostredné okolie rodinných domov je v niekoľkých prípadoch upravené novodobo s ojedinelými výsadbami cudzokrajných stromových drevín – najčastejšie pichľavými smrekmi, ale vyskytujú sa tu aj rozsiahlejšie výsadby tují, ale aj výsadby domácej borovice lesnej a ďalšími druhmi.

Trávinate plochy záhrad plynulo prechádzajú do lúk a pasienkov, na ktorých sú menšie i rozsiahlejšie stromové skupiny druho zmiešaných, ale prevažne ihličnatých drevín v prirodzenom krajinárskom usporiadaní. Tieto porastové partie sú doplnené skupinami kríkov a kríkových tvarov stromov rastúcich na medziach, kde prevláda krajinárske druhové zastúpenie náletových drevín – ruže šípovej, borievky obyčajnej, trnky, briez, smrekovcov, jarabín...

V celkových pohľadoch však bezprostredné okolie stavieb predstavuje súvislé trávinate plochy, na ktorých sú voľne roztrúsené porastové skupiny. Len v detaile druhového zastúpenia je rozdiel medzi záhradami, medzami, lúkami a pasienkami. V urbanistických ukazovateľoch sú však plochy zelene s jestvujúcou porastovou štruktúrou na území pamiatkovej zóny plošne aj priestorovo dominantné. Systém zelene na území pamiatkovej zóny má charakter voľnokrajinárskej prirodzenej vegetácie a práve tento fenomén je jeho primárnou pamiatkovou hodnotou.

j) Vyhodnotenie pamiatkových hodnôt územia a odôvodnenie jeho ochrany

Podľa Vyhlášky Okresný úrad v Spišskej Novej Vsi č. 3/93, ktorou bola vyhlásená Pamiatková zóna ľudovej architektúry Torysky predmetom ochrany v pamiatkovej zóne je:

- historické jadro obce ako ucelený urbanistický súbor ľudovej architektúry;
- objekty pochádzajúce z mladších vývojových etáp, ktoré vykazujú architektonické kvality;
- priestorová skladba včítane pôdorysu pôvodnej zástavby;
- ochrana dominánt a významných pohľadových koridorov;
- zachovanie kontúr striech a spôsob zastrešenia;
- zachovanie hospodárskych stavieb;
- historický stavebný fond, t.j. objekty navrhované na zápis do ÚZPF SR a objekty dotvárajúce prostredie pamiatkovej zóny, ktoré tvoria tradičnú zástavbu obce.

Zachovanie urbanisticko-historických hodnôt štruktúry územia

Pamiatkové územie – Pamiatková zóna Torysky je vidieckym historickým urbanistickým súborom. Predstavuje zachovaný typ potočného osídlenia so situovaním domovej zástavby usporiadanej po stranách dvojice cestných komunikácií. Pôdorysný rozvrh založenia osídlenia má vo svojom centre situovaný sakrálny objekt kostola. Zástavba obytných domov spoločne s hospodárskymi stavbami je v svojej podstate pravidelná a rešpektuje terénne danosti.

Urbanistický výraz zástavby údolia je tvorený stavbami obytných domov, v pozoruhodnej symbióze s dostavbou hospodárskych objektov, ktoré v súvislých radoch uzatvárajú sídlo po stranách možného prístupu zo svahovitých terénov extravilánu. Je výsledkom výstavby a rozširovania roľníckych dvorov a závislý na danosti terénu a prostredia v ktorom vznikol. Všetky tieto hodnoty Pamiatkovej zóny Torysky je nevyhnutné zachovať a chrániť.

Základná pôdorysná schéma obce vytýčená pri jej založení sa zachovala dodnes. Rozšírené verejné priestranstvo sa v súlade s rozmachom administratívneho a kultúrneho života postupne presunulo na východný okraj obce. V terajšej podobe ho tvorí voľné, rozšírené priestranstvo pred novostavbou nákupného strediska a pohostinstva s prístupom k objektu Obecného úradu a pokračujúcou zástavbou po oboch stranách, na južnej strane so situovanou autobusovou zástavkou v strede vidlice križovatky ciest.

Zachovanie architektonických a kultúrno-historických hodnôt prvkov

Historická zástavba vytvára súbor objektov, z ktorých väčšinu tvoria obytné domy s hospodárskymi stavbami, vytvárajúc takto roľnícke dvory, samostatne situované hospodárske objekty a sakrálny objekt. Najcennejšie pamiatkové objekty sú sústredené po oboch stranách cestných komunikácií, s pokračovaním zástavby do hĺbky parciel, vytvárajúc takto súvislý súbor objektov. Najvýznamnejšie z nich sú drevené, zrubové obytné domy, situované na murovaných, omietaných podmurovkách, doplnené o hospodárske objekty.

Drevené zrubové domy, či už situované ako solitéry, alebo spoločne s hospodárskymi stavbami tvoria súbor jedinečných a neopakovateľných architektúr, ktoré sú reprezentantom spôsobu života vidieckeho obyvateľstva. Každý samostatný objekt v jeho súčasnom výraze je výsledkom organického prerastania jednotlivých stavebných úprav vo väčšine pôvodných drevených zrubových domov, čo súviselo s dostatkom dreva ako stavebného materiálu, s ktorým

sa dalo ľahko pracovať, príp. ho čiastočne, či úplne nahradiť. Architektonický obraz ľudových domov je v dispozíciách, vnútornom vybavení a výzdobe mimoriadne hodnotný. A práve tento fenomén konštrukcií a architektúr rozhoduje o ich nosnej a základnej pamiatkovej hodnote.

Každý objekt je samostatným organizmom pozostávajúcím z množstva historických architektonických prvkov - vertikálnych a horizontálnych konštrukcií – stien, stropov, krovov, výplní stavebných otvorov, striech, ktoré je nevyhnutné zachovať a chrániť.

Popri nespornosti architektonických a historických hodnôt sídla ako celku, jednotlivé pamiatkové objekty obce reprezentujú vlastné architektonické a historické hodnoty. Každý z pamiatkových objektov predstavuje vlastné stavebné dejiny. Napriek príbuznosti niektorých stavebných riešení a detailov z jednotlivých časových rovin ich základnou hodnotou je hodnota ich originálu.

Zachovanie hodnôt kontextuálnej kultúrnej krajiny okolia

Mimoriadny kultúrny význam tejto lokality je nutné pripísať i cieľavedomej tvorbe kultúrnej krajiny v okolí pamiatkovej zóny. Torysky boli vystavané v blízkosti vodného zdroja, tak potrebného pre chov domácich zvierat, život obyvateľov, v prostredí pomerne úzkeho údolia, zabezpečujúceho čiastočnú ochranu sídla pred poveternostnými vplyvmi, príp. divo žijúcej zvery. Členitý terén a jeho rešpektovanie je tiež principiálnou pamiatkovou hodnotou podpisujúcou sa na celkovom výraze a urbanistickom usporiadaní sídla a jeho bezprostredného okolia. Pre výstavbu stredovekej osady jeho zakladatelia vybrali údolie na južnom úpätí Levočských vrchov, západne a východne ohraničenú brehmi údolia, na severnej strane s hornatým profilom Levočských vrchov. Na južnej strane údolie nadväzuje na údolnú časť pomerne dlhej doliny v strede s pretekajúcou Torysou a osídlené obcou Nižné Repaše. Výber polohy a parcelácia územia pre založenie osady vzhľadom k optimálnym terénnym danostiam, nevyžadujúcim náročné úpravy, dostatok drevenej hmoty lesov a pasienkov na svažných terénoch bola v prípade Torysiiek, k založeniu poľnohospodársko-výrobnému spôsobu života, mimoriadne priaznivá. Umožnila rozvinúť pravidelnú pôdorysnú schému vnútornej zástavby.

Opísané osadenie Torysiiek v krajine rozhodlo súčasne o jej urbanisticko-krajinárskych pohľadových vzťahoch najatraktívnejších v pohľade z juhu a juhovýchodu zo strany vstupu do obce, pri ktorom sa historická silueta sídla optimálne panoramaticky rozvinula na pozadí Levočského pohoria.

Vďaka svojej polohe v pomerne hlbokom údolí je historické jadro obce celistvo nejasne vnímateľné z diaľkových pohľadov, najmä z južnej a severnej strany, čomu bráni pomerne strmý svah a mierny oblúkovo sa severozápadne zatačajúci pôdorys zástavby v údolí. Novšia výstavba situovaná na juhovýchodnej strane sídla výrazne nezasiahla do jedinečnej siluety, ale narušila jedinečnosť pôdorysov hospodárskych dvorov, ktoré táto zástavba nahradila. Siluetu sídla modelovali objemné hmoty objektov hospodárskych dvorov, strechy jednopodlažnej obytno-hospodárskej zástavby ukončenéj líniou stodôl na vonkajších okrajoch. Táto základná panoráma sídla sa pre Torysky stala charakteristickou po celé stáročia až do dnes. Všetky ostatné neskoršie zásahy do urbanizmu sídla a stavby, ako dvojica bytových domov, novostavby občianskej vybavenosti, jej pôvodné usporiadanie a výraz narušili čiastočne, v polohách na ktorých vznikli. Panoráma potočnej, údolnej zástavy je umocnená masívom zalesnených kopcov Levočského pohoria v pozadí.

Z juhozápadnej prístupovej cesty sa vytvára v podstate nerušený diaľkový pohľad na siluetu tvorenú predovšetkým tvarovanou kompaktnou hladinou striech domovej zástavby akcentovanou a oživenou hmotami verejných stavieb a sakrálnej stavby kostola. Trvalou dominantou siluety zástavby, vynímajúcou sa vo všetkých významných pohľadových kužeľoch je veža Kostola Panny Márie.

Väčšie zásahy do siluety zástavby sa realizovali až v 2. pol. 20. storočia, kedy boli odstránené hospodárske objekty na juhovýchodnej strane obce a postavený objekt obecného úradu a nákupného strediska, rovnako na severovýchodnej strane a na západnej strane boli postavené dvojpodlažné, murované obytné domy. Tieto hmoty nemajú svoje architektonické kvality a pri diaľkových pohľadoch čiastočne narúšajú ucelený súbor prízemných hospodárskych dvorov.

Historická zástavba vidieckeho sídla tvorí charakteristickú panorámu v krajinnom obraze. Pre zachovanie tejto hodnoty sa podľa územného plánu v navrhovanej priestorovej štruktúre rozvoja obce nevytvárajú nové dominanty a prechod exponovaných okrajových polôh zástavby do voľnej krajiny je riešený voľnou pasienkovo-hospodárskou vegetáciou.

Navrhovaná priestorová štruktúra obce zachováva nenarušené panoramatické pohľady:

- z hlavných komunikačných prístupových smerov na panorámu sídla (foto č. 7, 16, 26, 64 a 121)
- z Klimovej hory (foto č. 102 – 108)
- z južnej strany Levočských vrch (foto č. 27, 28 a 29).

Zachovanie umelecko-historických hodnôt prvkov

Podstatnou časťou chráneného pamiatkového fondu v PZ sú stavby obytných domov spolu s hospodárskymi stavbami v duchu ľudového staviteľstva a s nimi bezprostredne súvisiaca jednoduchá maliarska a rezbárska výzdoba interiérov a exteriérov.

Jednotlivé objekty sa prezentujú umelecko-historickými prvkami:

- jednoduchá výzdoba štítu nad hlavnou fasádou domu – štít ukončený polkružím a kolíkom, jednoduchá profilácia hrán krycích dosiek, jednoduché tvary vetracích otvorov v štíte, okenné šambrány a pod.
- drevené trámové stropy, solárne zdobenie stredného trámu v izbe s vročením, okenné a dverné výplne, dlážky, zábradlia, schodiská,
- v sakrálnom objekte interiérové vybavenie – ikonostas z 19. stor., ikony, závesné ikony, oltárne obrazy, šesťramenný liatinový luster, nástenné svietniky a liturgické pomôcky – kalichy, patény, asteriská, monštrancia, pacifikál, súsošie Kalvárie, cibórium, kropenička, evanjeliár s emajlovými medajlónmi, zvonček oltárny, stojanové drevené svietniky a svietniky oltárne, lampa s večným svetlom, a pod.

Kultúrne dedičstvo, ktoré nám ponechali naši predkovia aj v obci Torysky tvorí jedinečnú súčasť európskej kultúry vidieckeho osídlenia. V budúcnosti je však potrebné venovať viac pozornosti umelecko-historickému a architektonicko-historickému doskúmaniu tejto časti pamiatkového fondu.

Kultúrne a pamiatkové hodnoty archeologických nálezov a nálezísk

Archeologické nálezy a náleziska predstavujú špecifický typ pamiatok hmotnej kultúry dokladajúce vývoj materiálnej kultúry od praveku po súčasnosť. Podľa pamiatkového zákona je archeologický nález definovaný ako hnutelná vec alebo nehnuteľná vec, ktorá je dokladom o živote človeka a o jeho činnosti od najstarších dôb až do novoveku a spravidla sa našla alebo sa nachádza v zemi, na jeho povrchu alebo vo vode. Archeologické nálezisko je topograficky vymedzené územie s odkrytými alebo neodkrytými archeologickými nálezmi v pôvodných nálezových súvislostiach. Podľa § 41, ods. 1 archeologické náleziská eviduje archeologický ústav v Centrálnnej evidencii archeologických nálezísk SR. Okrem evidovaných archeologických nálezísk je potrebné považovať za územie s archeologickými nálezmi všetky parcely územia ako celku, kde je veľká pravdepodobnosť výskytu doteraz neznámych archeologických nálezov. Ich záchrana je podmienená dodržiavaním platnej legislatívy a zásad uvedených v kapitole III.D.

Sú to najmä:

- zaniknuté objekty na parcelách v línii hlavnej cesty,
- komunikácie a verejné priestranstva v pamiatkovom území (vývoj nivelácie komunikácií s navrstvovaním, navážkami),
- podložie sakrálnej stavby kostola
- stredoveká a novoveká hygienická infraštruktúra (studne a pod.).

Vyhodnotenie zmien (pozitívne, negatívne) od vyhlásenia PZ:

- urbanisticko-historické hodnoty pamiatkového územia:

Od doby vyhlásenia pamiatkového územia – r.1993, nebola vo väčšej miere narušená urbanistická štruktúra sídla. Urbanistický výraz zástavby údolia ostal tvorený stavbami obytných domov, v symbióze s dostavbami hospodárskych objektov, ktoré v súvislých radoch uzatvárajú sídlo po stranách možného prístupu zo svahovitých terénov extravilánu. Obytné domy ktorých výstavba bola započatá v posledných desaťročiach 20. stor. boli stavebne ukončené, zobytnené. V pamiatkovom území nebola realizovaná žiadna stavba väčších rozmerov okrem obytných domov a k nim prislúchajúcich hosp. stavieb. Novostavby rodinných domov boli realizované v minimálnom počte: novostavba domu za domom č.22 (foto č.43), novostavba vedľa domu č. 114, na pôdoryse staršej zástavy (foto č.69) a novostavba domu v dvore domu č. 64 (foto č.123).

- architektonické a kultúrno-historické hodnoty:

Drevo, ako základný stavebný materiál objektov v pamiatkovom území, je organický materiál, ktorý v dôsledku absencie starostlivosti o jeho ošetrovanie a pravidelnú údržbu stráca svoje prirodzené vlastnosti a vplyvom poveternostných podmienok poškodzovanie materiálu nadobúda

zrýchlený priebeh. Toto poškodzovanie je viditeľné hlavne na drevenej šindľovej krytine, ktorá v danom prostredí vydrží cca 15-20 rokov bez toho, aby nebolo nutná jej výmena. Drevená šindľová krytina bola už v IV. štvrtine 20. stor. nahradzaná plechovou krytinou z hladkého plechu, resp. z plechových šablón. Zač. 21. stor. bola vymenená plechová krytina za plechovú v tvare šindľa na domoch č. 9 a 96 (foto 131), a bituménovú v tvare šindľa: dom č. 22 (foto 43) a 109 (foto 116). Použitie tejto krytina považujeme za nevhodné z dôvodu jej neprirodzeného plochého tvaru na streche, neprirodzeného tvaru, farebnosti a danom prostredí a neposlednom rade i nízkou kvalitou.

Zmeny architektonických hodnôt na území pamiatkovej zóny sú viditeľne hlavne na úpravách objektov rešpektujúcich pamiatkovú hodnotu pamiatkového územia. Na týchto stavbách došlo k nahradeniu plechových krytín a krytín z AZC šablón za krytiny plechové, ale z tvarovaných plechov v tvare a farebnom odtieni skladanej krytiny. I keď plechový materiál spĺňa už rešpektovaný materiál v pamiatkovom prostredí, tvar a hlavne farebnosť priniesla nové, nežiaduce prvky: dom č.45 (foto 25), 35 (foto 54), 144 (foto 95) a dom č. 160 (foto 157). Najvypuklejšími nevhodnými úpravami v pamiatkovom prostredí je realizovanie vikierov v strechách domov, spôsobené ich využívaním na bývanie. Miesto strešných okien, boli zrealizované vikiere na domoch č. 161 (foto 158) a č. 144 (foto 95). Poslednou nevhodnou úpravou bola realizácia malého, dreveného balkónového telesa v štíte domu č. 144 (foto 95), orientovanom do ulice.

K všetkým nevhodným stavebným úpravám bol vyzvaný stavebný úrad Obce Torysky k riešeniu ich odstránenia, príp. realizácie vhodných stavebných úprav k navráteniu pôvodného stavu.

- zachovanie hodnôt kontextuálnej kultúrnej krajiny okolia:

Panoráma potočnej, údolnej zástavy umocnená masívom zalesnených kopcov Levočského pohoria v pozadí ostala neporušená. Vo vyhodnocovanom období na pamiatkovom území neboli realizované hmotovo a výškovo neprispôsobené stavby.

k) pamiatkové hodnoty územia nehmotnej povahy

Pamiatky histórie, ktoré sa viažu k pamiatkovému územiu

V obci nie sú zatiaľ evidované žiadne pamiatky histórie.

• Prílohy urbanisticko-historického výskumu

Historická dokumentácia :

- Katastrálna mapa Locse németul Leutschau, č.10, Toriszka.K.oszl.XVI.9.szelv., z r.1869, reprodukcia z r.1942
- reprodukcia historickej mapy z 1. vojenského mapovania z r. 1769
- reprodukcia historickej mapy z 2. vojenského mapovania z r. 1821
- reprodukcia historickej mapy z 3. vojenského mapovania z r. 1876

- Výkres rozboru pamiatkových hodnôt objektov a priestorov územia – je premietnutý do výkresu č. 4 Zásad

Fotografická dokumentácia

F. Zásady ochrany pamiatkového územia

a) Požiadavky na primerané funkčné využitie pamiatkového územia rešpektujúce hodnoty územia a kultúrnych pamiatok nachádzajúcich sa na tomto území

1. Primerané funkčné využitie územia Pamiatkovej zóny Torysky ako celku predstavuje jednu zo základných požiadaviek na ochranu pamiatkových hodnôt.
2. Predmetom ochrany PZ Torysky je funkcia, ktorú obec plnila v minulosti a ktorej zachovanie v súčasnosti a budúcnosti patrí k hlavným požiadavkám na ochranu funkčného využitia PZ – prioritne obytná, druhotne občianska, kultúrna a spoločenská a doplnková poľnohospodárska.
3. V rámci rehabilitácie obytnej funkcie v PZ Torysky je nevyhnutné preferovať obytnú (trvalú alebo prechodnú - rekreačnú) funkciu v priestoroch ľudových domov, ktoré tradične slúžili na bývanie. Obchodné prevádzky a nebytové prevádzky majú byť situované v samostatných objektoch, vhodne hmotovo zakomponovaných do obytnej zóny. Na účely poskytovania služieb a drobných remeselných prevádzok je možné využiť dočasne nevyužívaný bytový fond, alebo priestory nevyhovujúce na bytovú funkciu.
4. V rámci rehabilitácie hospodárskych objektov v PZ Torysky je možné vhodne meniť ich pôvodnú funkciu, pretože takáto aktivita zaručuje zachovanie objektovej skladby a pôdorysu roľníckeho dvora i napriek tomu, že hospodárenie v svojej pôvodnej podstate sa už nerealizuje.
5. V prípade funkčného využitia novostavieb obytných domov na území PZ Torysky je nutné preferovať ich využitie pre zabezpečenie rozvoja minimálne dvoch hlavných funkcií – bývania alebo prechodného ubytovania. Novostavby hospodárskych stavieb tvoria doplnkovú funkciu k stavbe obytného domu.
6. Pri kultúrnych pamiatkach situovaných na území PZ Torysky, ktoré v minulosti neplnili obytnú alebo výrobnú či skladovacia funkciu (sagrálny objekt, škola a pod.), je nutné zachovať ich historickú funkciu. Ak to nie je z objektívnych dôvodov možné, je žiaduce substituovať pôvodnú funkciu novou, ktorá však musí rešpektovať pamiatkové hodnoty objektu.
7. Pri kontinuálne nezastavaných plochách – plochy zelene, trvalo nezastavané plochy dvorov a spoločných prístupových častí dvorov vidieckych domov - je nutné zachovať ich historickú funkciu a nezastavovať ich.
8. Nové funkčné využitie kultúrnych pamiatok v PZ Torysky je nutné prispôbiť jeho kapacite, dispozibilitu a pamiatkovej hodnote objektu. Dôsledky funkčného využitia nesmú spôsobiť úbytok pamiatkových hodnôt alebo znemožniť vhodnú prezentáciu pamiatky.

9. Nepripustná je hlučná výroba alebo znečisťujúca okolité prostredie a iné funkcie pôsobiace rušivo v pamiatkovom prostredí. Nepripustné sú aj také funkčné využitia, ktoré sekundárne vyvolávajú neprimerané sprievodné nároky na dynamickú alebo statickú dopravu alebo iné nežiaduce a sprievodné nároky nadmerným spôsobom zaťažujúce pamiatky alebo prostredie PZ Torysky.

b) Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu historického pôdorysu a parceláciu vo vzťahu ku kultúrnym pamiatkam a hodnotám územia

b.1. Požiadavky na zachovanie a údržbu historického pôdorysu

1. Historický pôdorys PZ Torysky je tvorený a vymedzený historickou pôdorysnou líniou ulicovej zástavby a jej zachovanie, údržba a regenerácia je hlavnou zásadou plošnej ochrany PZ Torysky.
2. Je nevyhnutné regenerovať pôdorys sídla, konštituovaný vyvinutým zastavovacím systémom, štruktúrou zástavby a jednotlivých objektov vo vzťahu k nezastavaným pozemkom a plochám, na ktorých v minulosti bola situovaná zástavba.
3. Kontinuálne nezastavané pozemky a plochy v rámci PZ je žiadúce zachovať nezastavané ako integrálnu súčasť historického pôdorysu PZ Torysky. Nie je prípustné vytváranie nových koncentrácií objektov.

b.2. Požiadavky na zachovanie a údržbu historickej parcelácie

1. Predmetom pamiatkovej ochrany je pôdorysná osnova sídelnej formy, z historického pôdorysu sídla vyplývajúce urbanistické vzťahy, vyvinutý komunikačný systém a historické plošné vzťahy medzi nimi, parcelácia podriadená zákonitostiam sídelnej formy a situovanie jednotlivých objektov v rámci parciel (hist. mapa č.1).
2. Zachovanie tvaru, veľkosti, hustoty a orientácie historických parciel ako základnej plošnej pôdorysnej jednotky PZ Torysky je základnou požiadavkou ochrany pamiatkového územia, od ktorej priamo závisí úspešné zachovanie a regenerácia historickej urbanistickej štruktúry obce.
3. Zásadu uzavretosti a samostatnosti zachovaných alebo čiastočne narušených historických parciel roľníckych dvorov je žiaduce dodržiavať – zachovať parceláciu vedenú juho-severným smerom a nescelovať viaceré parcely do v sídle atypických tvarov.

4. Zachovať prejazdnosť historických parciel a nezväčšovať zastavaný pôdorys historických parciel.
5. Historicky vyvinuté priestranstvá – ulice a plochy zelene je potrebné zachovať.

b.3. Požiadavky na regeneráciu historického pôdorysu a parceláciu

1. Základným východiskom a nevyhnutným predpokladom pre úspešnú a celkovú regeneráciu historického pôdorysu vidieckeho jadra je zachovanie a regenerácia historickej parcelácie, parcelačnej štruktúry a parcelačného systému úzkych parciel radených vedľa seba, v pozdĺžnom smere neprieč údolím.
2. Zásada regenerácie historického pôdorysu predstavuje požiadavku, aby novostavby v PZ Torysky boli pôdorysne zakladané na základe historickej parcelácie a to v historicky tradičnom rozsahu zastavanosti príslušných parciel.
3. V prípade historicky nezastavanej parcely, na ktorej je možné realizovať novostavbu, pôdorysná plocha zastavanej parcely nemôže výrazne prekročiť priemernú historickú zastavanosť parciel okolitých objektov.
4. Požiadavkou regenerácie historického pôdorysu sa v PZ Torysky ukazuje výstavba objektov nových hospodárskych stavieb na mieste asanovaných častí hospodárskych objektov roľníckych dvorov, ktoré je potrebné dôsledne pôdorysne zakladať na miestach zaniknutých stavieb a to prioritne aditívnym radením k stavbe domu.
5. V prípade nekonceptného rozparcelovania pôvodných historických parciel je žiaduce parcely rehabilitovať zlúčením podľa historickej parcelácie, v prípade nekonceptného zlúčenia historických parciel je žiaduce parcely rehabilitovať rozčlenením podľa pôvodnej historickej parcelácie z hľadiska eventuálnych nárokov na nežiaducu výstavbu.

b.4. Požiadavky na zachovanie a regeneráciu pôdorysnej a hmotovej skladby zástavby

1. Zachovať nenarušenú alebo regenerovať narušenú pôdorysnú skladbu historickej zástavby PZ Torysky – umiestnenie objektov vo vzťahu k parcele ako celku, k iným objektom na tej istej parcele alebo vo vzťahu k susedným parcelám a objektom na nich alebo iné plošné vzťahy a vo vzťahu k ulici (správne radenie objektov podľa významu a dôležitosti – obytný dom situovaný pri ceste, za ním do hĺbky dvora so situovaním hospodárskych objektov, ich orientácia – štítovou stranou orientovanou k ceste, dodržanie uličnej línie, stodola pozdĺžnou stranou orientovaná rovnobežne s osou komunikácie a pod.).
2. Zachovať nenarušenú alebo regenerovať narušenú hmotovú skladbu zástavby PZ Torysky – objemové a výškové parametre ako sú počet podlaží objektov, tvar, sklon a orientácia

strechy (napr. zachovať jednopodlažnosť zástavby s možnosťou zobytnenia podkrovia, šírku zástavby, tvar sedlových striech a pod.).

3. Pri zachovávaní a regenerácii pôdorysnej a hmotovej skladby zástavby je nutné vychádzať z konkrétnych pôdorysných a hmotových skladieb zástavby jednotlivých častí a prvkov PZ Nižné Repaše.
4. V historickom území je možné realizovať stavby podľa pôdorysnej schémy historickej mapy z r. 1869 na tých miestach, kde je preukázateľne, že pôvodná zástavba bola odstránená. Novostavba na takejto parcele by nemala výrazne prekročiť primeranú historickú zastavanosť parciel okolitých objektov.
5. V prípade, že na zastavanom pôdoryse historickej zástavby je situovaná stavba, ktorá nenaruša pôdorysnú a hmotovú skladbu zástavby pamiatkového územia, je prípustné takúto stavbu akceptovať.
6. V prípade, že na zastavanom pôdoryse historickej zástavby je situovaná stavba, ktorá naruša pôdorysnú a hmotovú skladbu zástavby pamiatkového územia, je obnova takejto stavby nežiaduca a je potrebné prijať také stavebné alebo iné úpravy blízkeho okolia nehnuteľnosti tak, aby nežiaduce prvky boli v čo najväčšej miere eliminované (napr. úprava strešných rovín, členenie výplní okenných otvorov, výsadba vzrastlej zelene v okolí a pod.)

b.5. Požiadavky pre stavby na nehnuteľnosti – novostavby v pamiatkovom území a regulatívy zástavby na rezervných plochách

Na základe koncepcie revitalizácie a rehabilitácie pamiatkovej zóny boli vytipované plochy na možnú novú zástavbu hlavne na tých miestach, kde existovala historická zástavba. Ide hlavne o plochy, na ktorých boli situované pôvodné roľnícke dvory, ktoré boli v minulosti z rôznych dôvodov odstránené.

Regulácia novej výstavby vychádza z historickej katastrálnej mapy z roku 1869, kde sú zachytené jednotlivé objekty.

Rezervné plochy (výkres 5):

R0 - Plocha situovaná na západnom okraji obce, par. č. 101 a 102, kde je možné situovať dvojicu prízemných domov s obytným podkroviem s pôdorysným usporiadaním v tvare „L“, alebo „C“, prispôbenom pôvodnej historickej zástavbe. Pri pôdorysnom tvare „L“ je zástavba s dvojkrídlou dispozíciou, keď na strane orientovanej k ceste je situovaný dom a za ním v priamom slede do hĺbky dvora je situované dvorové hospodárske krídlo. Pri pôdorysnom tvare „C“, ktorý vychádza z pôdorysu „L“, je rovnobežne so stavbou domu situované dvorové hospodárske krídlo, uzatvárajúce zástavbu dvora.

R1 – Plocha situovaná zhruba v strede obce, na južnej strane ulicovej zástavby, ktorá vznikla po odstránení murovaného domu, par. č. 186, 187/1 a 187/7. Je možné dostavať

prízemným domom v línii uličnej zástavby vedľajších domov, s pôdorysom v tvare „L“, alebo „C“, prispôsobenom k pôvodnej historickej zástavbe.

- R2** – Plocha situovaná zhruba v strede obce, na južnej strane uličnej zástavby, ktorá vznikla po odstránení dreveného, zrubového domu a hospodárskych objektov, par. č. 191, 192, 193 a 194. Je možné dostavať prízemným domom v uličnej línii zástavby vedľajších domov, s pôdorysným usporiadaním v tvare „L“, alebo „C“.
- R3** – Voľná parcela na severnom okraji obce, ktorá vznikla po odstránení dreveného domu a hospodárskych objektov k nemu prináležiacich. Parcela č. 474/1, 474/2 a 477. Možnosť dostavať jedným prízemným domom v uličnej línii zástavby vedľajších domov, s pôdorysným usporiadaním v tvare „L“, alebo „C“.

Novostavby na mieste staršej zaniknutej zástavby (R0, R1, R2, R3)

1. Zastavanie voľnej parcely v uličnej zástavbe je z hľadiska ochrany pamiatkového fondu žiaduce, ak vedie k obnoveniu celistvosti domoradia alebo celého priestoru. Doplnenie voľnej parcely novostavbou s adekvátnym hmotovým a materiálovým riešením spolu s vhodnou kompozíciou fasády predstavuje zvýšenie architektonických a urbanistických hodnôt pamiatkového územia.
2. Plošný rozsah pôdorysu prístavieb alebo novostavieb smerujúcich do dvora alebo naopak do ulice prispôbiť historickému rozsahu pôdorysu podobných stavieb v danom pamiatkovom území.
3. Realizácia novostavieb v pamiatkovom území musí rešpektovať tradičné architektonicko – urbanistické princípy: zastavovaciu schému, uličnú čiaru, celkovú kompozíciu, objemovo – priestorové usporiadanie, výškové usporiadanie pri realizácii prízemných stavieb, sedlový tvar striech s hrebeňom kolmým na os komunikácie.
4. Dôvodom na nerealizovanie zástavby voľnej parcely novostavbou v kompaktnej zástavbe nie sú sekundárne realizované okenné otvory v štítových murivách susedných objektov, alebo súčasné využitie parcely pre účely parkoviska a pod.
5. Novostavba v pamiatkovom území musí rešpektovať a zohľadňovať výškovú gradáciu okolitých a susedných prízemných objektov.

Novostavby na plochách, kde v minulosti nestáli žiadne objekty a ich výstavba je z hľadiska ochrany pamiatkových hodnôt PZ Torysky neprípustná alebo prípustná s podmienkami

1. Novostavby sú neprípustné na miestach existujúceho komunikačného systému, na plochách zelene a na brehoch potoka.
2. Zastavanie vnútorných dvorov nehnuteľnosti v pamiatkovom území – dvorové parcely za stavbou domu, situované do hĺbky parcely, resp. ukončujúce priestor dvora v aditívnom radení za domom, rovnako nezastavané parcely dvora, je prípustné zastavať po splnení požiadaviek pôdorysného riešenia nepresahujúceho šírku zástavby domu a rovnako

hmotového riešenia podriadeného prízemnej stavbe domu. Novostavby ukončiť sedlovou strechou s hrebeňom naväzujúcim a zároveň v úrovni výšky hrebeňa domu, vychádzajúc z podobných stavieb v danom pamiatkovom území, pokiaľ nenarušia základné pamiatkové hodnoty územia.

c) Požiadavky na zachovanie hodnotnej objektovej skladby pamiatkového územia

c.1. Základná požiadavka na zachovanie objektovej skladby

Zachovanie pamiatkových hodnôt objektovej skladby PZ Torysky, ktorú tvoria nehnuteľné národne kultúrne pamiatky (ďalej „kultúrne pamiatky“) a nehnuteľnosti v pamiatkovom území (ďalej „nehnuteľnosti“), pričom nehnuteľnosti sa ďalej delia na stavby na nehnuteľnostiach nezapísané v ÚZPF a nezastavané plochy a dvory, tvorí základnú požiadavku ochrany PZ Torysky.

c.2. Požiadavky na zachovanie a ochranu historických dominánt a kompozície výškového zónovania PZ Torysky

1. Pri ďalšej regenerácii sídla zachovať historickú priestorovú gradáciu sídla, tvorenú dominantou kostola a výškovým zónovaním jednotlivých objektov v rámci hospodárskych dvorov sídla a úpravy realizovať tak, aby nedochádzalo k prekrytiu siluety a panorámy sídla.
2. Zachovať urbanistickú kompozíciu sídla a jej výškové zónovanie uplatňované v pohľadových ťažiskách s prirodzenou dominantou centrálného priestoru s Gréckokatolícky kostol Panny Márie.
3. Zachovať charakteristickú zástavbu prízemných objektov a do budúcnosti ju nenarušiť prípadnou výškovou zástavbou

c.3. Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu kultúrnych pamiatok

c.3.1. Základné požiadavky a zásady + funkčné využitie

1. Zachovať prvky doterajšieho stavebného vývoja kultúrnych pamiatok ktorý je považovaný v svojej materiálnej, konštrukčnej a dispozičnej skladbe za stále sa vyvíjajúci, vrátane stavebných zásahov a prác, ktoré súvisia so základnou ochranou, obnovou, reštaurovaním kultúrnych pamiatok a z hľadiska ochrany pamiatkového fondu a v zmysle znenia týchto

zásad prípustných stavebných činností. Výnimku tvoria asanácie nevhodných stavebných úprav, dostavieb a nadstavieb, ktoré nekorešponujú s historickým vývojom objektu a negatívne ovplyvňujú pamiatkové hodnoty kultúrnych pamiatok, pamiatkového územia alebo krajiny.

2. Kultúrne pamiatky využívať v súlade s ich pôvodnou historickou funkciou alebo takou novou funkciou, ktorá rešpektuje pamiatkové hodnoty konkrétnej kultúrnej pamiatky - danosti, výraz, autenticitu, dispozíciu a iné dôležité charakteristiky. Je žiaduce preferovať také funkčné využitie kultúrnej pamiatky, ktoré vyžaduje najšetrnejšie a minimálne stavebné zásahy alebo zmeny vo výrazovej, hmotovej, materiálovej a ideovej podstate kultúrnej pamiatky. Zachovať primárnu funkciu využitia nehnuteľnosti (domov) – obytnú, druhotnú funkciu – občiansku vybavenosť (škola, kostol, fara,...) a neposlednom rade zachovať doplnkovú funkciu nehnuteľnosti – poľnohospodársku (hospodárske stavby v rámci poľnohospodárskych dvorov).
3. Všetky pozitívne zmeny kultúrnych pamiatok realizované od vzniku až po súčasnosť sú predmetom pamiatkovej ochrany. Okrem iných pozitívnych zmien, je ako pozitívna zmena v ochrane pamiatkového fondu chápané čiastočné prirodzené starnutie, degradácia alebo opotrebovanie materiálov – patina, ktorá tvorí prirodzenú a žiaducu súčasť kultúrnej pamiatky, ak rozsah, miera a stupeň starnutia, degradácie alebo opotrebovania materiálov nepresiahne objektívnu úroveň, nad ktorú nie je jej zachovanie žiaduce.
4. Medzi prioritné požiadavky a zásady ochrany kultúrnych pamiatok patrí zachovanie hmotnej a ideovej autenticity kultúrnych pamiatok. Zachovať hodnotnú hmotu kultúrnej pamiatky spolu so zachovaním a rešpektovaním jej vierohodnej podoby, stavebného vývoja a pozitívnych stavebných premien – nutné je zachovanie všetkých autentických hmotných častí, súčastí, prvkov, znakov a vlastností kultúrnych pamiatok vo vzťahu k jej funkčnému využitiu.
5. Zo zásady zachovania autenticity vyplýva neprípustnosť neopodstatneného nahradzovania architektonických a remeselných častí, detailov a znakov kultúrnej pamiatky časťami, detailmi a znakmi, ktoré falzifikujú autentický stavebný vývoj kultúrnej pamiatky. Neprípustný je tiež prenos a aplikácia architektonických prvkov a znakov z iného objektu mimo regiónu.
6. Architektonické, umelecko – remeselné a remeselné artefakty a prvky, stavebné techniky, technológie, pôvodné materiály, zariadenia, povrchové úpravy a iné prvky charakteristické pre kultúrnu pamiatku je potrebné chrániť, udržiavať a zachovať.
7. Medzi hlavné zásady ochrany pamiatkového fondu patrí aj zásada uprednostnenia údržby a obnovy a opravy všetkých historických prvkov a súčastí kultúrnej pamiatky pred ich nahradením alebo vymenením za kópie.
8. Ak nie je možné zachovať autentickú hmotu alebo materiál historických prvkov, je nevyhnutné dodržiavať zásadu kontinuity. Pri výbere materiálu, technologického a remeselného postupu v najvyššej možnej miere dbať na zachovanie nadväznosti na pôvodný materiál, technologický a remeselný postup.
9. Len vo výnimočnom prípade, ak rozsah a stupeň poškodenia originálu je nezvratný, je možné nahradiť originálne historické prvky alebo materiály kópiou a náznakovou rekonštrukciou, ktorá musí byť identická s originálom tvarovo, materiálovo, konštrukčne, povrchovo, farebne, a musí mať rovnaké vizuálne a funkčné vlastnosti. Náznakovú rekonštrukciu možno

použiť len v prípade ak originál nie je známy a pri obnove postupovať len na základe analógií, prípadne obmedzených informácií o vzťahu k originálu.

10. Pri realizácii obnovy, konzervácie, údržbe, opravy, rekonštrukcie, dostavby, prístavby alebo inej činnosti, pri ktorej sa vstupuje do historických prvkov a materiálov pamiatky, je nevyhnutné používať také stavebné, konštrukčné, technologické, chemické, fyzikálne, mechanické a iné postupy, procesy a materiály, ktoré nepoškodzujú historicky zachovanú hmotnú podstatu kultúrnej pamiatky a ktoré je možné v budúcnosti odstrániť čiastočne alebo v celom rozsahu bez úbytku pamiatkovej hodnoty a hmotnej zložky kultúrnej pamiatky.
11. Zo zásady zaistenia reverzibility vyplýva aj zásada, že pri realizácii obnovy, konzervácie, údržby, opravy, úpravy a rekonštrukcie alebo inej činnosti, pri ktorej sa vstupuje do historických prvkov a materiálov kultúrnej pamiatky je nutné vylúčiť použitie takých technologických, chemických, fyzikálnych alebo mechanických postupov, procesov a materiálov, ktoré poškodzujú historický materiál, alebo nemajú platné technické osvedčenie, alebo ich budúci výsledok pôsobenia na konkrétnom druhu alebo type historického materiálu nie je overený.
12. Pri kultúrnych pamiatkach je nevyhnutné zachovať ich historickú hmotnú a ideovú súčasť – pôvodné, originálne alebo inak výnimočné celkové výrazové, architektonické, stavebné, technické alebo konštrukčné riešenie kultúrnych pamiatok alebo ich častí vo vzťahu k ich funkcii.
13. Požiadavka zachovania hmotnej podstaty kultúrnej pamiatky sa vzťahuje aj na zachovanie historických priestorových, hmotných, výrazových a urbanistických parametrov kultúrnej pamiatky.
14. Zachovať všetky historické architektonické, alebo remeselné súčasti, prvky a detaily exteriéru a interiéru kultúrnej pamiatky – výzdoba, komínové hlavice, okenné a dverné výplne, historické dlážky, stropy, krovy, rôzne technické riešenia a pod.
15. Rešpektovať historický nosný a konštrukčný systém kultúrnej pamiatky a pri jeho sanácii použiť taký spôsob, ktorý najviac materiálovo, konštrukčne a technologicky zodpovedá historickému nosnému a konštrukčnému systému kultúrnej pamiatky a ktorý zároveň minimalizuje možné negatívne vplyvy na historické súčasti kultúrnej pamiatky.
16. Rešpektovať základné komunikačné a dispozičné riešenia kultúrnych pamiatok. Nové funkčné využitie prispôbovať historickej dispozícii kultúrnej pamiatky a nie dispozičné riešenie kultúrnej pamiatky novému funkčnému využitiu.
17. Rešpektovať tradičnú hmotovo-priestorovú štruktúru kultúrnych pamiatok, nezvyšovať a nerozširovať ich hmoty.
18. Pri obnove kultúrnej pamiatky klásť dôraz na kvalitu projektovania a následnú realizáciu jednotlivých stavebných alebo iných detailov, ktorých nezvládnutie môže veľmi negatívne ovplyvniť celkový výraz alebo inú podstatnú vlastnosť kultúrnej pamiatky alebo jej prezentácie.
19. Pri obnove kultúrnej pamiatky klásť dôraz na vysokú kvalitu, nielen vykonávaných prípravných a projekčných prác, ale rovnako aj na realizačné práce týkajúce sa umeleckého alebo remeselného charakteru.

20. Novodobé zásahy, materiály alebo konštrukcie podriaďiť historickým danostiam a vlastnostiam kultúrnych pamiatok.

Nadstavby, prístavby a dostavby kultúrnych pamiatok

1. Je neprípustné nadstavovať kultúrne pamiatky o ďalšie podlažia alebo zvyšovať obvodové steny kultúrnej pamiatky.
2. Zo zásady zaistenia reverzibility vyplýva požiadavka, aby nové prístavby, dostavby, konštrukcie alebo novostavby akýmkoľvek spôsobom spojené s kultúrnou pamiatkou mohli byť v budúcnosti odstránené bez toho, aby došlo k výraznému poškodeniu alebo podstatným materiálovým úbytkom kultúrnej pamiatky. Každá prístavba, dostavba, konštrukcia, nový doplnok alebo novostavba spojená s kultúrnou pamiatkou môže byť vizuálne odlišiteľná od kultúrnej pamiatky – to znamená že môže vykazovať architektonické a ideové znaky doby vzniku, ale zároveň musí rešpektovať hmotové, výškové a architektonické znaky kultúrnej pamiatky s dôrazom na rešpektovanie širších urbanistických vzťahov, daností a zákonitostí takým spôsobom, aby bola zachovaná celková integrita pamiatkového územia a kultúrnej krajiny.
3. Nové prvky, konštrukcie, vonkajšie úpravy nesmú zásadným spôsobom poškodiť historickú materiálnu a konštrukčnú podstatu kultúrnej pamiatky - ani pri ich realizácii a ani počas trvania doby ich spojenia s kultúrnou pamiatkou.

c.3.2. Materiálová, konštrukčná a technická skladba kultúrnych pamiatok

1. Zachovať a obnoviť historické materiály, stavebné konštrukcie a remeselné prvky kultúrnych pamiatok tradične dlhodobo používané v pamiatkovom území ktoré sú nositeľmi pamiatkových hodnôt ako samostatné stavebné materiály, konštrukcie a umelecko-remeselné prvky, aj vo vzájomnom funkčnom, historickom a estetickom celku.
2. Stavebné konštrukcie a remeselné prvky kultúrnych pamiatok, realizované z tradičných materiálov tvoria: podmurovky - realizované z kamenného, lomového pieskovca (dostupného v danej lokalite), omietané vápennou, hladenou omietkou, ktorá je natieraná vápenným náterom v bielej, príp. jemne prifarbovanej maľbe s modrým odtieňom; zvislé nosné konštrukcie obvodových stien a priečok z dreveného tesaného zrubu, s väzbou uhla spájanou na rybinu, vnútorný a vonkajší zámok; s medzitrámový škárami vyplňovanými nabíjaným machom, príp. hlinenou a vápennou maltou; stropy a horizontálne nosné konštrukcie zostavené z drevených trámov s doskovými záklopami a doskovým podbitím; drevené, trámové krovky; strechy ukončené dreveným štiepaným šindľom; štíty realizované z rezaných, neupravovaných dosiek; vikiere, podpivničenja s kamennými murovanými valenými stropmi a historické výplne konštrukčných otvorov s drevenými, dvojíťmi výplňami v drevených rámoch s doskovými šambránami; celodrevené schody doskové, príp. rebríkové; zábradlia, mreže na okenných otvoroch komôr a ostatné kovové prvky z ocele; dlážky drevené, doskové.

3. Technické zariadenie kultúrnych pamiatok tvorí: vykurovací systém, keď základne vykurovacie teleso je murovaná, hlinenou omietkou omietaná pec s pekárnikom, príp s kuchynským, murovaným šporákom, v 2.pol. 230. Stor. nahrádzaná kachľovou izbovou pecou a kachľovým šporákom, vetrací systém, rozvody elektrickej energie, odpady, rozvod vody a iné technické zariadenia.

c.3.2.1. Zvislé nosné konštrukcie a murivá podmuroviek

1. V prípade nutnosti potreby sanácie staticky narušených kultúrnych pamiatok je nutné v prípravnej fáze zabezpečiť komplexnú analýzu príčin statického narušenia a popis súčasného stavu jednotlivých konštrukcií z hľadiska ich mechanickej pevnosti a stability. Pri príprave a realizácii sanácie statického zabezpečenia vychádzajúcej z komplexnej analýzy príčin statického narušenia a popisu súčasného stavu jednotlivých konštrukcií použiť taký druh technologických a materiálových postupov a technických riešení, ktorým sa zabezpečí mechanická pevnosť a stabilita objektu s minimalizovaním negatívnych vplyvov na pamiatku a jej pamiatkové hodnoty.
2. Ďalšia základná požiadavka obnovy a ochrany historických murív podmuroviek a zvislých nosných konštrukcií vyplýva zo zásady zachovania kontinuity – prioritne použiť tradičné stavebné techniky, tradičné stavebné materiály (kameň, drevo), technologické a remeselné postupy (ručné opracovanie dreveného konštrukčného materiálu), ktoré zodpovedajú konkrétnej kultúrnej pamiatke alebo jej časti (bližšie v ods. c.3.2.).
3. V prípade nevyhnutnosti použitia novodobých stavebných materiálov, technologických postupov a konštrukcií je možné použiť iba tie, ktoré majú platné technické osvedčenie a ich možné pôsobenie alebo zmeny z dlhodobého hľadiska nepoškodia hmotnú podstatu pamiatky a ich účinnosť je zaručená a preukázateľná na iných realizáciách.
4. Pri obnove a údržbe historických konštrukcií trasovanie inžinierskych sietí a rozvodov alebo iných technických zariadení navrhnuť a viesť tak, aby sa minimalizovali zásahy do historickej hmoty.

c.3.2.2. Strechy

1. Predmetom pamiatkovej ochrany sú strechy kultúrnych pamiatok na území PZ Torysky. Historické strechy kultúrnych pamiatok sa skladajú z historických krovov, strešných plášťov, štítov a takých technických, stavebných alebo dekoratívnych prvkov, ktoré majú súvis s historickými strechami alebo sa vyskytujú v priestore historických striech (podstrešia, podlomenice, polkružia, kolíky) a sú nositeľmi pamiatkových hodnôt.
2. Predmetom ochrany historických striech kultúrnych pamiatok sú ich tradičné historické tvary, rozmery, sklony strešných rovín, hmoty a vzťahy vo väzbe na okolitú historickú strešnú krajinu a strešný reliéf PZ Torysky.

3. Predmetom pamiatkovej ochrany sú aj všetky historické charakteristické prvky a detaily historických striech kultúrnych pamiatok, ako sú podbitia, podlomenice, polkružia, výzorníky, kolíky, dekoratívne prvky krycích líšt, komínové telesá, vetracie otvory a podobne.
4. Základnou požiadavkou zachovania a udržiavania dobrého stavebno-technického stavu historických striech je ich pravidelná a dôkladná základná údržba.

Obnova, regenerácia a adaptácia striech

1. Pri výmene strešnej krytiny pamiatok použiť taký druh a materiál strešnej krytiny, ktorá vychádza z miestneho poznania objektu alebo na základe miestnych analógií. K historickým strechám Torysiiek sa materiálovo viaže drevený, štiepaný šindel'. Vlákniťo-cementové šablóny – tzv. eternit je vhodným materiálom najmä pre objekty, postavené po roku 1905, v 2.pol.20.stor. sa na území PZ začala uplatňovať plechová krytina (pravouhlé obdĺžnikové šablóny a tabuľový, pozinkovaný plech).
2. Pri výmene strešnej krytiny je len v odôvodnených prípadoch prípustné použitie novodobej napodobeniny historickej šindľovej krytiny a neprípustné použitie nových tvarových a materiálových krytín, ktoré nemajú žiadne opodstatnenie na území PZ Torysky. Neprípustné sú rôzne profily z vlnitých plechodosiek alebo štruktúr, imitujúcich škridlovú krytinu, bitúmenové pásy tzv. asfaltových šindľov a ďalšie nehistorické krytiny.
3. Pri obnove krytiny z dreveného šindľa je na jej impregnáciu možné použiť len bezfarebné impregnačné prostriedky. Pri plechových krytinách je možné použiť len v danom prostredí nevýrazné farebné odtiene, ktoré sú tu už používané – sivý a hnedočervený odtieň.

Strešný plášť

1. Presvetlenie priestorov nových podkrovných vstaveb riešiť v strešných rovinách formou strešných okien, resp. malorozmernými vikiermi primeraných rozmerov a tvarov situovaných v strešnej rovine orientovaných do dvora. Primerané množstvo strešných okien primeranej veľkosti je nutné osadiť v ploche strešnej roviny s primeranými vzájomnými odstupmi. Je nežiaduce združovanie dvoch alebo viacerých strešných okien v súvislých vertikálnych alebo horizontálnych radoch. Strešné okná je žiaduce situovať v ploche strešnej roviny na základe rešpektovania príslušnej krovovej konštrukcie (nie je nutné osovanie strešných okien podľa osovania otvorov fasád).

c.3.2.3. Štíty

1. Štíty kultúrnych pamiatok zachovať v kompaktnom stave – v štítoch je nežiaduce vytváranie vstupných otvorov, balkónov a loggií. V štítoch zachovať rozmery a tvary pôvodných výzorníkov a tieto nenahrádzať okennými otvormi.

2. Pri obnove alebo úprave štítov kultúrnych pamiatok zohľadňovať ich utilitárnu funkciu a použitie dreveného konštrukčného materiálu pri riešení úprav štítov vo vzťahu k reprezentačnej funkcii hlavných fasád kultúrnych pamiatok.

c.4. Požiadavky na zachovanie a úpravu nehnuteľností v PZ Torysky

1. Požiadavky na zachovanie a úpravu nehnuteľností v pamiatkovom území, ktoré rešpektujú pamiatkové hodnoty územia - rešpektujú situovanie historickej zástavby, objemové členenie, výškové usporiadanie a architektonické riešenie exteriéru:
 - úprava týchto objektov musí smerovať k architektonickému skvalitneniu ich úpravu a vhodného začlenenia do pamiatkového územia;
 - pri uplatňovaní kritérií na úpravu týchto nehnuteľnosti posudzovať, či ide o úpravu interiéru alebo exteriéru nehnuteľnosti;
 - pri úpravách interiérov nehnuteľnosti nie sú vlastníci metodicky obmedzovaní;
 - pri úpravách exteriérov nehnuteľnosti platia pre vlastníkov objektov, ktoré rešpektujú pamiatkové hodnoty územia tie isté kritéria ako pri posudzovaní obnovy exteriérov kultúrnych pamiatok, ak ide o drevené, zrubové domy;
 - pri posudzovaní domov murovaných, resp. drevených, zrubových omietaných, nahrádzať vonkajšie omietky omietkami hladkými, vápennými a výplne konštrukčných otvorov drevenými výplňami, podľa možnosti v tradičnom členení, charakteristickom pre daný región;
 - krytinu striech u týchto objektov nahrádzať krytinou ľahkou, plechovou, príp. v tvare šablón (plechovou, materiálou náhradou AZC šablón);
 - možné presvetľovania podkroví riešiť len strešnými oknami v minimálnom počte.
2. Požiadavky na úpravu nehnuteľností v pamiatkovom území, ktoré sú v pamiatkovom území rušivé, nerešpektujú situovanie historickej zástavby, objemové členenie, výškové usporiadanie a architektonické riešenie exteriéru oproti tradičnej historickej zástavbe:
 - zásadnou požiadavkou pri úprave týchto objektov je eliminovať ich negatívny vplyv na pamiatkové územie vhodnými architektonickými úpravami fasád, alternatívne pohľadovým prekrytím výsadbou v danom prostredí vhodnej vzrastlej zelene, príp. inými úpravami samotných objektov a dotknutého prostredia;
 - pri objektoch nerešpektujúcich ich situovanie v historickej zástavbe ďalej nerozširovať objektovú skladbu a pôdorysnú zástavbu.

c.5. Požiadavky na regeneráciu tradičnej skladby objektov v pamiatkovom území – zásady spôsobu zástavby pri novostavbách

Základné požiadavky a zásady

1. Základnou zásadou ochrany a regenerácie tradičnej skladby objektov v pamiatkovom území je zachovanie a regenerácia historického priestoru - urbanistickej štruktúry, historického pôdorysu, parcelácie, hmotovej a priestorovej štruktúry, architektonických prvkov historickej zástavby, vzájomných hmotových, objemových a výškových parametrov, vlastností alebo vzájomných vzťahov stavieb a súborov stavieb, ktoré sa historicky vyvinuli a ktorých ochrana a regenerácia je z hľadiska zachovania pamiatkových hodnôt územia potrebná.
2. Ochrana a regenerácia tradičnej skladby objektov sa vzťahuje na celé plošné územie pamiatkovej zóny a realizuje sa stanovením takých zásad a regulatívov pre stavby na nehnuteľnosti v pamiatkovom území - novostavby, ktoré vznikajú na mieste v minulosti asanovaných alebo zaniknutých objektov, alebo na mieste, kde v minulosti nestáli žiadne objekty, ale ich výstavba je možná.
3. Novostavba v pamiatkovom území má byť nositeľom takých architektonických kvalít, ktoré budú prínosom pre dané prostredie a budú ho dlhodobo pozitívne zhodnocovať.
4. Nevyhnutným predpokladom priaznivého začlenenia novostavby do existujúceho urbánneho prostredia je jej primerané hmotové riešenie. Pôdorysné riešenie novostavby domu je potrebné situovať na obdĺžnikovom pôdoryse s aditívnym radením ďalších objektov, prislúchajúcich k domu do hĺbky parcely. Objekty výškovo realizovať ako prízemné, s možnosťou zobytnenia podkrovia a v prípade situovania objektu domu v svažnom teréne s možnosťou riešenia vyvýšeného suterénu. Novostavby ukončovať sedlovými strechami s hrebeňmi kolmými na os komunikácie, v blízkosti ktorej by mali byť situované.
5. S hmotovým riešením novostavby je potrebné zosúladiť architektonické riešenie fasády – kompozícia, materiál, farebnosť a pod. Architektonické riešenie novostavby má byť v harmonickom, formálnom a logickom súlade s hmotným a dispozičným riešením novostavby. Pri návrhu povrchových úprav fasád novostavieb používať omietky hladké, vápenné, rovnako farebné riešenie navrhovať v jemných pastelových farebných odtieňoch. Pri navrhovaní výplni konštrukčných otvorov vychádzať z tradičného dreveného materiálu, nepoužívať pasty.
6. Dočasné stavby umiestnené v pamiatkovom území nesmú svojim architektonickým stvárnením, objemovými a výškovými parametrami, vzhľadom alebo funkciou znehodnocovať prostredie Pamiatkovej zóny Torysky a majú byť postupne odstránené.

Strechy a osvetlenie podkrovných priestorov novostavieb

1. Vhodný tvar strechy novostavieb v PZ Torysky má dôsledne vychádzať z urbanistického a historického kontextu strešnej krajiny sedlových striech historickej zástavby, musí architektonickým a urbanistickým spôsobom zhodnocovať okolitú strešnú krajinu a nesmie pôsobiť rušivo – svojim objemom, výškou, proporciami a typológiou. Tvar, výška a sklon strešných rovín majú byť svojimi rozmermi vyvážené k časti stavby prízemnia.
2. Pri navrhovaní druhu a rozsahu presvetlenia podkrovia vychádzať z priestorových parametrov strechy a plošných parametrov strešných rovín a tiež zo širšieho architektonického a

urbanistického kontextu. Presvetlenie dimenzovať tak, aby strešná rovina zostala dominantná. Veľký počet strešných okien a vikierov do plochy strechy zapustených terás alebo loggií a iných novodobých prvkov alebo ich vzájomných kombinácií je neprípustné.

3. Krytiny striech novostavieb na území PZ Torysky majú rešpektovať charakter strešnej krajiny PZ Torysky. Pri výbere krytiny novostavby rešpektovať materiál, štruktúru, charakteristickú formu a farebnosť typickú pre historickú zástavbu. Je žiaduce preferovať použitie takých strešných krytín, ktoré boli historicky používané v PZ Torysky, resp. ich tvarové a farebné imitácie. Jedná sa o neprofilovanú plechovú krytinu, príp. plechové pravouhlé šablóny v sivom odtieni. Na novostavbách nepoužívať profilovanú plechovú krytinu v tvare škridle.

Kompozícia hlavnej fasády novostavby

1. Hlavnú fasádu situovanú do verejného priestranstva je nutné považovať za najreprezentatívnejšiu architektonickú súčasť novostavby. Architektonické riešenie musí rešpektovať a zohľadňovať reprezentatívnu funkciu hlavnej fasády a tiež architektonické riešenia historických fasád susedných objektov.
2. Neumiestňovať do verejných priestranstiev hlavných fasád novostavieb architektonické prvky, ktoré sú v historickom území PZ Torysky cudzorodé a pôsobia rušivo (napr. rôzne balkóny, loggie a pod.).
3. Pri novostavbách v PZ Torysky je nutné dodržiavať aj zásadu dodržania charakteristického osadenia novostavby vzhľadom na výšku terénu - chodníka alebo vozovky - pozdĺž hlavnej fasády orientovanej do uličného priestranstva nie je vhodné situovať pozdĺžne predsadené vstupné schodiská, rôzne riešené vjazdy do suterénu a pod. V prípade potreby získania zvýšenej polohy podlahy prízemných priestorov je žiaduce riešiť potrebnú výšku vo vnútri dispozície.

Materiálová regulácia novostavieb

1. Hlavnou regulatívnou zásadou pri výbere použitých materiálov pri novostavbách je prednosť historických stavebných materiálov – drevených tesaných trémov, príp. murované, omietané hladkou, vápennou omietkou, pred novodobými stavebnými materiálmi – napr. liaty betón, na celom území PZ Torysky.
2. Je nežiaduce aplikovať historické materiály na takých častiach stavieb a v takých architektonických a stavebných súvislostiach, v ktorých sa v území PZ Torysky nevyskytovali.
3. Použitie materiálov s rušivou povrchovou úpravou je nežiaduce. Nevhodné sú rôzne plastové dielce, obklady z betónových tvárnic, keramické exteriérové obklady, kovové obkladové šablóny a rôzne novodobé materiály nerešpektujúce charakter chráneného pamiatkového územia.

4. Pri výbere farebnosti fasád novostavieb na území PZ Torysky je nutné zohľadňovať farebnosť okolitých nehnuteľností tak, aby nevznikali disharmonické farebné vzťahy. Nepripustné sú výrazne expresívne tóny fasádnych náterov.
5. Okenné a dverové výplne otvorov realizovať ako pravouhlé, z prírodného dreveného materiálu – masívu, ako hodnotné tvarové kópie historických výplní otvorov. Dvere použiť ako rámové, kazetové, okenné výplne ako viackrídlové, viactabulkové.
6. Doplnky fasád novostavieb v PZ Torysky ako osvetľovacie prvky, štátne a firemné znaky, názvy orgánov a inštitúcií, firemné tabule, rôzne výtvarné diela, informačné označenia budov by mali byť umiestňované tak, aby nerušili architektonickú kompozíciu fasády a jej významné detaily, pričom ich veľkosť musí byť obmedzená na najmenšiu možnú mieru. Je vhodné uplatnenie tradičných materiálov a foriem.

d) Požiadavky na zachovanie výškového a hmotovo-priestorového usporiadania objektov

1. Po oboch stranách cesty sú situované charakteristické drevené, zrubové obytné domy, a ostatné domy, ktoré výškovo nepresahujú jedno nadzemné podlažie a vytvárajú primeranú výškovú zonáciu prostredia, ukončenú sedlovými strechami. V prilahlých priestoroch k uličnej zástavbe hlavnej ulice, na západnej strane je situovaná rozptýlená ulicová zástavba a zástavba skupinová prízemných, jednopodlažných domov. Je potrebné zachovať terajšiu výšku objektov, rovnako v budúcnosti dostavby realizovať len vo výškovej úrovni pôvodných domov.
2. Z horeuvedenej charakteristiky je nutné pri ďalšej regenerácii sídla zachovať historickú priestorovú gradáciu sídla, tvorenú dominantou Kostola Panny Márie a výškovým zónovaním jednotlivých objektov v rámci hospodárskych dvorov sídla a úpravy realizovať tak, aby nedochádzalo k prekrytiu siluety a panorámy sídla.

e) Požiadavky na zachovanie prvkov uličného interiéru

e.1. Fasády

1. Fasáda je ucelenou architektonickou kompozíciou – výtvarným celkom. Dekoratívne a remeselné prvky sú jej výtvarnou a historickou súčasťou. Predmetom ochrany sú všetky historické úpravy a prvky viažuce sa na pamiatkové objekty a ostatné nehnuteľnosti vhodne dotvárajúce pamiatkové územie.
2. Zachovať a regenerovať celú historickú podstatu fasády (hmotnú aj estetickú), najmä: členenie, rytmizáciu, tvaroslovie, tektoniku, proporcie plôch, svetlosť otvorov, kompozičné vzťahy a pod.
3. Dbieť o členenie, výraz, rozmery, profiláciu a detaily všetkých súčastí, vhodnú povrchovú úpravu a farebnosť pri fasádach novostavieb.

4. Chýbajúce časti rezbárskej výzdoby na kultúrnych pamiatkach, resp. dekoratívne a remeselné prvky realizovať v pôvodnom tvare, členení a materiály – analogicky podľa zachovaných častí, príp. ako kópie častí zachované na iných, podobných domoch.
5. Dbáť o zachovanie a regenerovanie autentickej hmoty historických okien, dverí, vrát, okeníc, mreží i všetkých ich častí v najväčšej možnej miere. Zmeny osadenia výplní (brán, vstupných dverí, okien) a utilitárne stavebné úpravy ostenia sú prípustné len v ojedinelých a odôvodnených prípadoch. Pri obnove fasád je nutné preferovať tradičné materiály, technológie a postupy.
6. Pri obnove fasády vychádzať z tradičných materiálov. Rovnako dôležité ako materiál je i adekvátna remeselná realizácia. To znamená také materiály a postupy, ktoré sú pre danú stavbu známe.
7. Pri obnovách fasád šetrne odstraňovať následky neodborných úprav, ktoré znehodnotili pôvodný historický drevený materiál (najmä: vápenné omietky, nepriedyšné nátery, betónové vysprávky, keramické a umelokamenné obloženia soklov a pod.).
8. Pred stavebnými obnovami, ktoré vyžadujú stavebné zásahy do fasády vhodnosť zásahov overiť cieľovým výskumom (pri omietnutých pôvodných drevených stavbách za účelom posúdenia stavu drevenej hmoty).

e.2. Požiadavky pre umiestnenie reklamy

1. Informačné, reklamné a propagačné zariadenie, umiestnené na objektoch v pamiatkovom území, prispôbiť ich architektúre a nerušiť ním základné členenie priečelia a jeho významné detaily, podľa § 55 vyhlášky MŽP č. 532/2002 Z. z.: Informačné, reklamné a propagačné zariadenie.
2. Reklama nesmie prekryvať architektonickú kompozíciu fasád a ich dôležité detaily.
3. Situovanie umiestňovania informačných, reklamných a propagačných zariadení bude posudzované individuálne v primeranom výraze k objektu a miesta inštalovania.
4. Informačné a propagačné zariadenie je možné situovať po stranách dverných vstupov do objektov na konzolách kolmých na fasádu s obojstranne nápisovým štítom z prírodného, dreveného materiálu. Na verejných priestranstvách a pred domami je možné umiestňovať informačné zariadenia len ako prenosné, typu „A“, a to len v denných hodinách.
5. Umiestnenie reklám, označenia prevádzok a informačných zariadení je nepripustné:
 - na strechách objektov
 - na stĺpoch verejného osvetlenia
 - na drobnej architektúre a na zeleni
 - na výplniach okenných a dverných otvorov v polohách, ktoré by obmedzovali pohľad na jej hodnotnú časť.

6. Veľkoplošné reklamy a billboardy sú v pamiatkovom území neprípustné. Propagačné, plagátovacie panely a iné podobné informačné plochy a pútače je možné v pamiatkovom území situovať iba na základe komplexného návrhu na primeranej estetickej úrovni.

e.3. Ploty

1. Rešpektovať a uprednostňovať tradičné formy plotov – drevené, laťkové, používané naposledy v prvej pol.20.stor. na území PZ Torysky na ohraňenie historicky vymedzenej parcely na oplatenie predzáhradky pred domom smerom k ceste, alebo na oplatenie parcely v časti záhrady za stodolou, pri použití drevených zábranových plotov z horizontálne kladených guliačov, v 2.pol.20.stor. používaných plotov kovových, pletivových.
2. Plot nesmie svojím rozsahom, tvarom, rozmermi a materiálom narušiť charakter stavby na oplocovanej parcele (pozemku) a jeho okolí.

e.4. Požiadavky na zachovanie ďalších kultúrnych a prírodných hodnôt pamiatkového územia

Pod pojmom „ďalšie kultúrne a prírodné hodnoty“ pamiatkového územia sa rozumie najmä ochrana malej architektúry, výtvarných diel a hodnotných prírodných výtvorov.

Malá architektúra

1. Medzi diela historickej malej architektúry patria napr. drevené kríže a ďalšie stavebné prvky s nimi súvisiace časti (podnož, ohrada a pod.). Všetky tieto historické prvky sú súčasťou autentického obrazu sídla a sú predmetom ochrany pamiatkového územia. Stvárnenie „malej architektúry“ obohacuje prostredie.
2. Súčasný stav malej architektúry prezentujú nevkusné kovové zábradlia, lavičky, odpadkové koše a pútače so skrinkami. Tento mobiliár je potrebné nahradiť prvkami s kvalitným a výtvarným spracovaním, s využitím tradičných materiálov ako drevo a pod. Prvky drobnej architektúry riešiť novodobým výrazom, aj keď prípadné historické reminiscencie sú možné len do tej miery, aby neupadli do „gýčovej polohy“.
3. Pozornosť je potrebné venovať i dizajnu informačného systému a číslovania domov s umiestnením týchto označení na fasádach tak, aby kompozične nerušili historický charakter fasád.
4. Tradičné doplnky, ako napr. lavičky pri hlavnej fasáde obytného domu, je potrebné zachovať v originálnej podobe, ktorá môže byť vzorom aj pre novozriadované prvky.

e.5. Dočasné objekty a zariadenia v pamiatkovom území

1. V urbanisticky štruktúrach uličnej zástavby a v zástavbách dvorov sa nesmú umiestňovať dočasné stavby - stožiare, nádrže, prenosné typizované i viacpodlažné bunky, a pod..., ktoré by toto územie mohli znehodnotiť svojím architektonickým stvárnením, objemovými parametrami, vzhľadom, účinkami prevádzky (užívaním) a použitými materiálmi.
2. V pamiatkovom území nemajú byť umiestňované mobilné objekty cudzorodej povahy, napr. chladiarenské boxy, typizované garáže, katalógové typizované kiosky a bunky.

e.6. Povrchy komunikácií, verejných priestranstiev a dvorov

1. Pri obnove, rekonštrukcii vydláždených plôch exteriérov dvorových častí vidieckych domov - chodníkov a podstienok je potrebné v maximálnej možnej miere zachovať, využiť a regenerovať historický prírodný, štiepaný, kamenný materiál nepravidelných tvarov, rovnako historickú niveletu a historický plošný rozsah dláždených plôch exteriérov.
3. Nový dlažobný materiál je potrebné prispôbiť historickým materiálom, veľkosťou, spôsobom kladenia a vizuálnymi vlastnosťami.
4. Návrhy nových plôch musia mať svoje historické opodstatnenie a musia sa opierať o výsledky poznania územia. Ako možnú úpravu povrchu cestných komunikácií je možné použiť len terajší materiál – tvrdoliaty asfalt. Po stranách ciest je neprípustné realizovať telesá chodníkov, ktoré by jednak zúžili cesty a jednak pôsobili neautenticky v prostredí sídla, kde cesta slúžila ako komunikácia pre peších, vozy a zvieratá.

e.7. Osvetlenie verejných priestorov

1. Pre osvetlenie priestorov v pamiatkovom území použiť svietidlá, adekvátne tradíciám a charakteru pamiatkového územia – jednoduché sklenené, málo vnímateľné cez deň v pamiatkovom prostredí.
2. Komunikácie osvetľovať stožiarovými nosičmi, inštalovanými na odvrátenej strane okraja cesty od uličnej zástavby. V prípade obojstrannej uličnej zástavby, stožiare situovať len na jednej strane a tak, aby nenarúšali významné pohľady na pamiatkové objekty. Pri inštalovaní verejného osvetlenia je možné využívať už existujúce stĺpy rozvodu vzdušného elektrického vedenia, na ktoré svietidlá budú umiestnené na výložníkoch.
3. V prípade uloženia rozvodov elektrického vedenia pod povrch terénu, nové stĺpy verejného osvetlenia riešiť ako jednoduché nosiče tak, aby svojou hmotou, tvarom, materiálom a farebným riešením nepotláčali architektúru sídla.
4. V PZ je možné iluminovať jedine Kostol Panny Márie v primeranom farebnom výraze a svetelnej intenzite.

e.8. Zeleň ako súčasť uličného interiéru a parteru

1. Plochy zelene v pozdĺžnych líniach po oboch stranách vozovky udržiavať v plošnej štruktúre – trávniky v naturálnom výraze bez priestorových dosadiel.
2. Priestorové prvky zelene – stromy a kríky situovať len vo väzbe na okraje brehov Torysy a uplatňovať len drevinu domáce.
3. V uličnom interiéri má ostať dominantnou porastová štruktúra brehových porastov v pôvodnom druhovom zložení.
4. Verejné priestranstvá je možné akcentovať solitérnou výsadbou stromových drevín, prípadne sadovníckou úpravou vidieckeho charakteru.
5. V predzáhradkach, ktoré sú pohľadovou súčasťou uličného interiéru uplatniť tradičné sadovnícke formy – kvetinové záhony, kvitnúci ker v nároží, alebo jednoduché trávnikové plochy bez výsadby ihličnatých drevín.
6. Identicky je vhodné uplatniť sezónnu kvetinovú výzdobu umiestnenú na okenných parapetoch uličnej fasády.

f) Požiadavky na zachovanie charakteristických pohľadov a priehľadov

1. Je nutné zachovať, chrániť a regenerovať charakteristické pohľady, siluetu a panorámu PZ Torysky.

Chránené pohľady a pohľadové uhly v Pamiatkovej zóne Torysky (výkr. 4 a 5) - foto č.:

7. Vnútrotný, uličný, východný pohľad na radovú zástavbu domov č.3-8, situované na severovýchodnej strane. Stanovisko z mostu na východnej strane.
2. Vnútrotný, východný pohľad na časť strešnej krajiny – skupinovú, obytno- hosp. zástavbu na juhovýchodnej strane sídla. Stanovisko na moste pri vstupe z východ. strany.
25. Celkový uličný, severný pohľad na juhovýchodnú zástavbu sídla, v strede poschodovým obytným domom. Stanovisko na východnom okraji od stredu obce.
26. Východný pohľad na stred obce, v strede s dreveným prístreškom autobusovej zastávky. Stanovisko ako predošlý pohľad.
27. Juhovýchodná zástavba obce, pohľad z prostredia mimo hranice PZ – z cestného telesa na južnom okraji obce.
28. Prístupová cesta na južnej strane obce z priestoru vojenského pásma od Levoče, s odlesneným terénom pastvín na severnej, údolnej strane obce.
102. Západný pohľad na severovýchodnú zástavbu obce. Stanovisko na sever.východ. okraji obce.
103. Pohľad z rovnakého stanoviska na severovýchodnú zástavbu obce.

104. Pohľad na východnú časť zástavby obce, stanovisko na severovýchodnom okraji obce.
 105. Celkový pohľad na zástavbu obce, stanovisko na severovýchodnom okraji.
 106. detto
 107. Juhovýchodný pohľad na zástavbu obce, na južnej strane s kopcovitým terénom predeľovaným sústavou medzí s nenásilným prechodom do lesného porastu extravilánu obce. Stanovisko na severozápadnej strane svažného terénu, rovnako ako pri ďalších 3 pohľadoch.
 108. Pohľad na južnú stranu extravilánu obce s kopcovitým terénom predeľovaným sústavou medzí, s nenásilným prechodom lesného porastu v svahovitom teréne na horizonte s pokračovaním role.
 109. Vegetácia na severozápadnom okraji obce.
 110. Priestor cintorína na západnom okraji obce s nenásilným prechodom do lesného porastu Levočských vrchov.
 121. Uličný pohľad východný na južnú časť radovej zástavby v západnej časti obce.
 153. Východný pohľad na južnú stranu západnej časti zástavby obce. Stanovisko na západnej strane ulice.
2. Charakteristické pohľady a priehľady v PZ Torysky nesmú rušiť technické zariadenia, predisponované novostavby, nadstavby, resp. prístavby nehnuteľností v pamiatkovom území a ochrannom pásme.
 3. Je nutné rešpektovať charakter Pamiatkovej zóny ľudového staviteľstva Torysky, jej proporcie, dominanty a jej vzťah k okolitej krajine.

g) Požiadavky na zachovanie siluety a panorámy

1. Zabezpečiť ochranu vonkajšieho obrazu PZ Torysky – ochranu panorámy sídla s vyznačenými chránenými pohľadmi (chránenými pohľadovými uhlami) na pamiatkové územie v najbližšom okolí s požiadavkou na nezaclonenie pôsobenia charakteristického pohľadu žiadnou ďalšou výstavbou. V územiach vyznačených pohľadovými kužeľmi ide predovšetkým o výškové obmedzenia zástavieb ako sú prvky dopravných koridorov, povrchových vedení infraštruktúry, výsadba líniovej vysokokmennej zelene, výrazných prvkov reklamy a pod.
2. Zabezpečiť ochranu vnútorného obrazu PZ Torysky – ochranu vnútorného obrazu sídla a jeho „génia loci“ s požiadavkou zachovania autenticity a integrity sídla a jeho jednotlivých prvkov, počnúc ochranou a obnovou NKP cez prinavrátenie historickej konfigurácie terénu priestorov a uličnej zástavby, návrat k historickým materiálom a použitie stavebných materiálov s ich povrchovou úpravou. Nemalú úlohu zohrávajú i prvky a plochy zelene v kontexte s historickým prostredím. Najvýznamnejšie chránené pohľady v interiéri sídla sú vyznačené v grafickej dokumentácii.

3. Zachovať kontext PZ s jej okolím, čo je zároveň ochranou „génia loci“ sídla – chránené pohľady zo sídla na okolitú krajinu dôležité pre zachovanie identity, napr. pohľad na Levočských vrchov.

h) Požiadavky na zachovanie, údržbu a regeneráciu archeologických nálezísk

Základným predpokladom zachovania, ochrany, údržby a prezentácie archeologických nálezov a nálezísk v PZ a v jej kontakte je dôsledné uplatňovanie príslušných ustanovení pamiatkového a stavebného zákona v územnom a stavebnom, resp. vodoprávnom konaní. Ustanovenie § 29, ods. 4 je potrebné uplatniť už pri priemete základných pamiatkových hodnôt do územno-plánovacej dokumentácie územia sídelného celku, v zmysle ktorého orgán oprávnený schváliť územno-plánovacia dokumentáciu je povinný vyžiadať si stanovisko Krajského pamiatkového úradu Prešov po vyjadrení archeologického ústavu. Stavebné práce v PZ je možné realizovať len s podmienkou realizácie archeologického výskumu, resp. oznamovacej povinnosti pred výkopovými prácami, ktorá je súčasťou prípravnej dokumentácie. Výsledky archeologického výskumu je potrebné premietnuť a zapracovať do projektovej dokumentácie. V prípade nepredvídaného nálezu je potrebné postupovať podľa § 32, ods. 14 pamiatkového zákona. Pri archeologických výskumoch je potrebné postupovať v zmysle ustanovení § 36, 37, 38 a 39 pamiatkového zákona. Pri ochrane archeologických nálezísk v územnom a stavebnom konaní a prezentácii nehnuteľných archeologických nálezov a nálezísk je potrebné postupovať v spolupráci s príslušným stavebným úradom a orgánmi územnej samosprávy v zmysle ustanovenia § 41, ods. 4 a 5 pamiatkového zákona. V PZ Torysky sa nenachádza žiadna archeologická lokalita vyhlásená za národnú kultúrnu pamiatku.

i) Požiadavky na zachovanie, ochranu a regeneráciu zelene v pamiatkovom území

1. Zachovať a nemeniť naturálny prírodnokrajinársky systém zelene na vymedzenom území pamiatkovej zóny.
2. Uplatňovať pri zásahoch do porastovej štruktúry domáce druhy drevín, vyskytujúce sa v prirodzenom rastlinnom spoločenstve v okolitej krajine a vylúčiť výsadbu cudzokrajných tvarovo v zhládom nápadných drevín.
3. Zachovávať a nemeniť prirodzene vyvinutý brehový porast s domácimi drevinami.
4. Pri údržbe pobrežných porastových partií nevykonávať celoplošné holoruby, ale uplatňovať cyklické zásahy na malých plochách brehov Torysy.
5. Ponechať líniové trávnikové pásy po oboch stranách komunikácií.
6. Úpravy predzáhradiek smerovať ku kvetinovej výzdobe bez uplatnenia tují a iných cudzokrajných drevín.

7. Dvory ponechať trávnaté, spevňovať len nevyhnutné komunikačné trasy a pri ich spevňovaní uprednostniť prírodný materiál z regionálnych zdrojov.
8. Pri výsadbe ovocných stromov v záhradách neuplatňovať prísne radové výsadby, ale rozmiestniť ich voľne roztrúsené na ploche celej záhrady.
9. Zachovať a udržiavať medze a porasty na nich v prírodnom výraze.
10. Neporušiť a udržiavať plynulé nečlenené prepojenie systému zelene pamiatkovej zóny s okolitou krajinou.

j) Návrh opatrení na záchranu a vhodné využitie pamiatkového územia

• Prezentácia pamiatkového fondu PZ Torysky

Dobrá prezentácia kultúrnych pamiatok vytvára kvalitné životné prostredie, ktoré bude mať nemalý vplyv na život a rozvoj daného regiónu. Je potrebné k tvorbe vidieckeho prostredia pristupovať veľmi zodpovedne, najmä k ochrane historických vidieckych centier, ktoré prešli dlhodobým, a často veľmi zložitým vývojom. Preto ich v tomto kontexte považujeme za jedinečné a nenahraditeľné. Dnešný obraz historických obcí na Slovensku je zložitou syntézou stavebných etáp, ktorými tieto živé organizmy prešli od obdobia svojho vzniku. Viditeľne sa to prejavuje i v PZ Torysky, keď pôvodná drevená, zrubová zástavba je od 2. pol. 20. stor. nahrádzaná murovanými, v niektorých prípadoch viacpodlažnými stavbami. Každá stavebná epocha si vytvárala funkčné rozdelenie obce podľa svojich potrieb. Zmysel ochrany národných kultúrnych pamiatok (nehnutelných i hnutelných, hmotných i nehmotných) spočíva v ich úlohe pri spoluvytváraní kultúrneho dedičstva ako nenahraditeľnej súčasť životného prostredia, kultúrnej krajiny i urbanistických celkov. Predstavujú podstatnú zložku pri tvorbe pocitov identity, lokálpatriotizmu, kultúrneho vedomia, prehlbujú estetické cítenie a rozširujú poznanie ľudí. Ochrana pamiatkového fondu nie je samoučelnou aktivitou, ale významným prvkom pre ekonomické aktivity širšieho regiónu a podstatným faktorom pre rozvoj cestovného ruchu. Zachovanie, trvalá údržba, správny spôsob využívania a prezentácie kultúrnych pamiatok je preto súčasťou právnych noriem každej vyspelej krajiny.

Pre skvalitnenie služieb v oblasti propagácie pamiatkového fondu je potrebné trvalo zabezpečiť dostatok odborných propagačných materiálov, miestne obyvateľstvo a mládež je potrebné aktivizovať formou organizovania odborných seminárov a prednášok.

Prezentácia pamiatkových hodnôt je okrem iných aktivít realizovaná občasným vydávaním malých brožúr, ktoré odbornými článkami pripomínajú vývin a tradície nielen obce samotnej, ale i okolitých obcí.

Zásady ochrany Pamiatkovej zóny Torysky aplikujú záujmy ochrany pamiatkového fondu na konkrétne územie, s prihliadnutím na miestne špecifiká. Úspešnosť obnovy a prezentácie pamiatkového fondu však nemôže závisieť od jedinej inštitúcie. Spolupráca orgánu špecializovanej štátnej správy, obce, vlastníkov nehnuteľností, občianskych združení a vôbec všetkých občanov sídla je nevyhnutná. Bez skutočného záujmu všetkých zainteresovaných o zachovanie kultúrneho dedičstva sa vytráca význam ochrany pamiatkového územia. Od dobrej

prezentácie historického jadra závisí vzťah občanov k vlastnej obci, obraz obce v regióne i v zahraničí, objem cestovného ruchu, záujem zahraničných inštitúcií v rámci kultúrnej výmeny, záujem investorov o ďalšie lokality. Pamiatková zóna je „výkladnou skriňou obce“, podliehajúcou prísny regulatívom ochrany. Špecifikované požiadavky sú koncepčným a cieľavedomým zámerom údržby a obnovy pamiatkového územia, ktorého realizácia je permanentná a dlhodobá.

G. Parcelné vymedzenie hraníc pamiatkového územia podľa katastrálnej mapy

Hranica Pamiatkovej zóny Torisky (ďalej aj „PZ“) je vyznačená na priloženej mape mierky 1:2000. Popis hranice bol spracovaný podľa jednotlivých mapových listov základnej mapy mierky 1:5000 (výkr.č.F3) a 1:2000 (výkr. č. F 3.1) vydaných Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky.

Podľa § 4 Vyhlášky č.3/93 je územie pamiatkovej zóny vymedzené nasledovne: Hranica prebieha vždy po vonkajšej línii identifikačného objektu, ktorý sleduje. Vonkajšie línie sa vždy vzťahujú k pozícii voči pamiatkovej zóne. Vo vonkajších južných a severných polohách územia hranica pamiatkovej zóny kopíruje hranicu intravilánu obce. Na východnom a západnom okraji územia obce, v mieste prechodu cestnou komunikáciou, hranica tieto komunikácie kolmo pretína. Popis hranice bol spracovaný podľa mapových listov č.4-1/24, 3-1/13, 4-1/32, 3-1/31 a č.4-1/44 základnej mapy mierky 1:2 000 vydaných Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, ktoré sú doteraz jediným aktuálnym podkladom pre územie.

Upresnenie hranice pamiatkovej zóny, oproti vyhlásenej hranici pamiatkovej zóny (zmeny^{1) - 4)} rešpektuje požiadavku smerovania a vymedzenia hranice po hraniciach parciel tak, aby nedochádzalo k mylným výkladom trasovania mimo vymedzenej hranice. V dôsledku úprav parciel v rámci programu ROJEP, realizovaného zač. 21. stor., došlo k úpravám parciel pamiatkovej zóny a jej ochranného pásma oproti ich popisu podľa prílohy vyhlášky č. 3/93.

Popis hranice :

Hranica Pamiatkovej zóny Torisky začína na severnom okraji intravilánu obce, v časti miestneho cintorína, na severnej hranici parcely č.114, po ktorej východným smerom pokračuje severnými hranicami parciel č.811, 236, 232, 231¹⁾, 226, 225, 224, 222, 220, 219²⁾, 261, 262 a 267. Po východnej hranici parcely č.267³⁾ pokračuje južným smerom až ku krátkemu úseku parcely 817, cez ktorý pokračuje po východnej hranici parcely 274, aby ostrou hranou pokračovala východným smerom po severných hraniciach parciel č.280, 292, 295, 296, 303, 304, 305, 306, 319, 320, 321, 322, 323, 340, 365, 366, 367, 368, 822, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 400, 401, 402, 414, 415, 416, 417, 420, 421, 422, 427, 428, 429, 433, 434, 441, 442, 450, 451, 455, 456, 462, 463, 465, 468, 469, 488, 489, 490, 491, 509, 510, 517, 518, 521, 522, 527, 528, 533, 534, 541, 542, 550, 551, 555, za ktorou hranica pokračuje severným smerom po západnej hranici par.č.587, ktorú sleduje a po jej východnom okraji sa zatáča južným smerom a pokračuje po východnej hranici par.829 južným smerom, aby po severnej hranici parc.č.827 a 597 pokračovala po východných hraniciach par.č. 599/2, 601, 602, 603, 604, 606

a 607, na južnej hrane ktorej kolmo pretína par.č.833 (obecná cesta), a pokračuje krátkym úsekom južným smerom po východných hraniciach parciel č.610 a 611, pretína parcelu č.838 (koryto Torysy), čím sa hranica dostáva na východný okraj parcely č.828. Odtiaľ západným smerom hranica pokračuje po severných hraniciach parciel č.828, 612, 621, 622, 623 a 524, aby po východných hraniciach parciel č. 685, 824, 664, 823, 665 a 667 pokračovala ďalej západným smerom po južných hraniciach parciel č.667 a 668 ktorú pod pravým uhlom kopíruje severným a východným smerom. Po prechode západnej hranici parcely 670 a 819 (cesty), pokračuje západným smerom po južných hraniciach parciel č.699 a 704, na okraji ktorej pokračuje severným smerom po západných hraniciach parciel č.704, 705, 706, 707, 709, 710, 711 a 712, keď ďalej pokračuje severným smerom po južných hraniciach parciel č.719, 746/2, 749, 755, 758, obchádza parcelu 761⁴⁾, pokračuje po hranici parcely 768, 774, kolmo pretína parcelu 821 (cestu), pokračuje po č.820, aby pokračovala po par.č.8, 9, 11, 12, 15 na západnej strane ktorej sa pod pravým uhlom zatáča južným smerom, pokračuje po južnej hranici parcely 16, pretína parcelu č.818 (cestu), aby na južnom nároží parcely 51 prešla južnou hranicou parcely č.818 (cesta) a pokračuje juhozápadnou hranicou parcely 814, aby sa po východnej hranici parcely č.62 zatočila opäť západným smerom a po severných hraniciach parciel č.62, 71, 74, 75, 76, 77, 78, 79 a 82 na rohu ktorej sa zatáča severným smerom, aby po západných hraniciach parciel č.83 a 88 pokračovala západným smerom po južných hraniciach parciel č.91, 93, 101, 102 a 103, na ktorej sa zatáča a pokračuje severným smerom po východnej hranici parcely č.104, pretína parcelu 835 (koryto Torysy), pokračuje po hranici parcely 809, pretína parcelu 831 (cestu), aby po východnej hranici parcely č.114 (cintorín) sa dostala k východnému bodu na severný okraj tejto parcely.

Poznámky:

- 1) Vo Vyhláske č.3/99 pretínala parcelu č.230
- 2) Vo Vyhláske č.3/99 pretínala parcely č.257 a 258
- 3) Vo Vyhláske č.3/99 pretínala parcely 271 a 816
- 4) Vo Vyhláske č.3/99 pretínala parcelu č.761

Parcelné vymedzenie hraníc ochranného pásma pamiatkového

územia

Ochranné pásmo Pamiatkovej zóny Torysky bolo vyhlásené dňa 30.11.1993 rovnako Vyhláškou Okresného úradu Spišská Nová Ves č.3/93. Hranica ochranného pásma PZ je popísaná v prílohe Vyhlášky, rovnako ako hranica PZ. Hranica OP tak ako bola vyhlásená je platná, avšak z dôvodu, že nebola uverejnená vo vestníku vlády SR je právne neúčinná (výkr. č. F.).

Hranica ochranného pásma Pamiatkovej zóny Torysky je vyznačená na priloženej mape mierky 1:2000. Je tvorená hranicou intravilánu obce. Popis hranice bol spracovaný podľa jednotlivých mapových listov základnej mapy mierky 1:2000 vydaných Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky. Podľa § 4 vyššie uvedeného nariadenia je územie pamiatkovej rezervácie vymedzené nasledovne:

Hranica ochranného pásma PZ začína na severnom okraji obce, na severnej hranici parcely č.114 (cintorín), pokračuje po hranici par.č.811, pokračuje severným smerom po západnej hranici

parcely č.237, aby pod pravým uhlom sa zatočila a východným smerom pokračovala po severných hraniciach parciel č.237, 238, 245, 246, 251, 252, 257, 258, 259, 263, 264, 269, 270, 816, 286 a 326, po západnej hranici ktorej pokračuje východným smerom, aby po pravouhlom zatočení pokračovala východným smerom po hraniciach parciel č.326 a 327, vrátila sa južným smerom po hraniciach parciel č.327, 328, 329, 330, 334, 335 a 338 na východný okraj hranice, kde pokračuje po východných hraniciach parciel č. 365, 366, 367, 368, 822 /cesta/, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 400, 401, 402, 414, 415, 416, 417, 420, 421, 422, 427, 428, 429, 433, 434, 441, 442, 450, 451, 455, 456, 462, 463, 464, 465, 468, 469, 488, 489,490, 491, 509, 510, 512, 518, 521, 523, 522, 527, 528, 533 južným smerom, aby pokračovala východným smerom po západných hraniciach parc.č. 589, 589, 590, 594, 596, po východnej hranici ktorej pokračuje južným smerom, sledujúc východný okraj obce par.č.596, 593, 829, pretína parcelu 834 (koryto Torysy), 827 (cestu),597, 598,599/2, 601, 602, 603, 604, 606, 607, pretína parcelu 833 (cesta), 610, pretína parcelu 835 (koryto Torysy), 828, 613, 614, 615/1, na parcele č.615/2 a 616 v pokračovaní parciel č.617, 618, 613, 828, 624, 625 a 626 prechádza na južný okraj intravilánu obce, ktorým po južných hraniciach parciel č.626,627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663,823 (cesta), č.665, 667, 668, 671, 672, 673, 674, 675, 212 a 676 pokračuje západným smerom. Po vonkajšej hranici parcely č.676 sa zatáča a po par.č. 212, 675, 674, 673, 672, 671, 668, 693 a 819 (cesta) pokračuje východným smerom, aby pokračovala západným smerom po južných hraniciach parciel č. 699, 704, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 750, 751, 752, 753, 754, 759, 760, 770, 771, 821 (cesta), 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 794, 795, 806, 807, 28, 818 (cesta), 29, 30, 32, 33, 72, 73, 80, 81, 82, 83., 88, 91, 93, 101, 102., 103, 104, kopíruje južný okraj koryta Torysy – par.č.835, aby ho na západnom okraji hranice intravilánu pretáala, prešla na západnú stranu par.č.830, sledovala južnú hranicu par.č.831 (cesta), ktorú kolmo pretína v miesta západnej hranice parcely č.109, po hranici ktorej sa vracia východným smerom a po severných hraniciach parciel č.109, 110, 808 a 114 sa vracia do východzieho bodu.

H. Grafická a fotografická dokumentácia skúmaného územia

Zoznam výkresov :

1	-	Historická mapa z 2 .pol. 19. stor./1869/, reprodukováaná 11.05.1943
1a	-	reprodukcia historickej mapy z 1. vojenského mapovania z r. 1769
1b	-	reprodukcia historickej mapy z 2. vojenského mapovania z r. 1821
1c	-	reprodukcia historickej mapy z 3. vojenského mapovania z r. 1876
2	-	Výkres širších vzťahov M 1 : 50 000
3	-	Výkres vymedzenia pamiatkového územia M 1 : 5 000
3a	-	Výkres vymedzenia pamiatkového územia a ochranného pásma M 1 : 2 000
4	-	Výkres rozboru pamiatkových hodnôt a priestorov územia M 1 : 2 000
5	-	Výkres zásad ochrany pamiatkového územia M 1 : 2000

Grafická dokumentácia :

1 - Historická mapa z 2. pol. 19. stor. /1869/, reprodukována 11.05.1943

- s vyznačením parcelácie katastra obce
- s vyznačením pôdorysnej zástavby obce
 - červená farba – objekty murované
 - žltá farba – objekty drevené

2 - Výkres širších vzťahov M 1 : 50 000

- s vyznačením hranice okresu
- s vyznačením sídla

3 - Výkres vymedzenia pamiatkového územia M 1 : 5 000

- s vyznačením hranice pamiatkového územia

3a - Výkres vymedzenia pamiatkového územia a ochranného pásma M 1 : 2 000

- s vyznačením hranice pamiatkového územia
- s vyznačením hranice ochranného pásma pamiatkového územia

4 - Výkres rozboru pamiatkových hodnôt a priestorov pamiatkového územia

- s vyznačením hranice pamiatkového územia
- s vyznačením NKP
- s vyznačením objektov rešpektujúcimi pamiatkové hodnoty územia
- s vyznačením objektov nerešpektujúcimi pamiatkové hodnoty územia
- s vyznačením historickej zástavby
- s vyznačením nosných prvkov systému zelene
- s vyznačením významných pohľadov a pohľadových uhlov v interiéri PZ Torysky
- s vyznačením chránených pohľadových uhlov z interiéru na krajinný obraz
- s vyznačením čísel domov

5 - Výkres zásad ochrany pamiatkového územia M 1 : 2000

- s vyznačením hranice pamiatkového územia
- s vyznačením NKP
- s vyznačením objektov rešpektujúcimi pamiatkové hodnoty územia
- s vyznačením objektov nerešpektujúcimi pamiatkové hodnoty územia
- s vyznačením nosných prvkov systému zelene
- s vyznačením významných pohľadov a pohľadových uhlov v interiéri PZ Torysky
- s vyznačením chránených pohľadových uhlov z interiéru na krajinný obraz
- s vyznačením čísel domov
- s vyznačením rezervných plôch

Samostatná príloha: **Vyhláška Okresného úradu Spišská Nová Ves č.3/93 s prílohami.**

KRAJSKÝ PAMIATKOVÝ ÚRAD PREŠOV
Hlavná 115, 080 01 Prešov

Pamiatková zóna Torisky
zásady ochrany pamiatkového územia
rok 2011

Krajský pamiatkový úrad Prešov v súlade s § 11 odsek 2 písmeno b) a § 29 zákona NR SR č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov vydáva záväzný odborný-metodický podklad „Pamiatková zóna Torisky - zásady ochrany pamiatkového územia, rok 2011.“

Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatkovej zóny Torisky, spracované Krajským pamiatkovým úradom Prešov v roku 2011, sú dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia predstavujúcej súhrn činností a opatrení, ktorými sa zabezpečuje zachovanie pamiatkových hodnôt v území, ich dobrý technický, prevádzkový a estetický stav, ako aj vhodný spôsob využitia jednotlivých stavieb, skupín stavieb, areálov alebo urbanistických súborov a vhodné technické vybavenie pamiatkového územia. Zásady sú súčasťou územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia, ktorý je podkladom na spracovávanie územnoplánovacej dokumentácie.

„Pamiatková zóna Torisky - zásady ochrany pamiatkového územia, rok 2011“ platia od 1.12.2011.

V Prešove 28.11.2011

M. Poláková

PhDr. Mária Poláková
riaditeľka
Krajského pamiatkového úradu Prešov